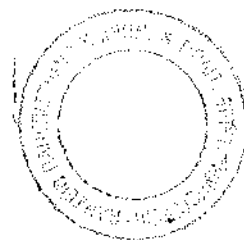

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ Μ.Π.Σ.
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Κατεύθυνση : Κοινωνιολογίας

ΘΕΜΑ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΜΠΟΥΡΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ :

ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Μ. ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ)

Α. ΛΥΤΡΑΣ (ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ)

Δ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ (ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.ΛΥΤΡΑΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	3
Εισαγωγή	4
1) Η αναπτυξιακή πορεία του αγροτικού τομέα του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα;.....	9
α) Διαρθρωτικά προβλήματα της αγροτικής οικονομίας.....	9
β) Άνθρωποι, απασχόληση και εισόδημα	15
γ) Γεωργικοί συνεταιρισμοί	20
2) Ευρωπαϊκό πλαίσιο	28
α) Εισαγωγή	28
β) Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης :.....	31
γ) Στόχοι και προοπτικές της ΚΑΠ για το μέλλον.....	37
3) Διεθνές Περιβάλλον	46
α) Π.Ο.Ε. : Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου.....	46
β) Ο.Ο.Σ.Α.	53
4. Πολιτική του Υπουργείου Γεωργίας	58
5) Συμπεράσματα – προοπτικές	68
Πίνακες.....	75
Βιβλιογραφία	81

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει μερικά από τα κεντρικά – κατά τη γνώμη μας – δεδομένα που συνθέτουν την εικόνα της ελληνικής γεωργίας και των απασχολουμένων σε αυτή, το διεθνές πλαίσιο που την περιβάλλει και τις τάσεις που απορρέουν από αυτό, καθώς και τις διαφαινόμενες από το σύνολο των δεδομένων προοπτικές για την ανάπτυξη του γεωργικού τομέα.

Εισαγωγή

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού πρόβαλε τα τελευταία χρόνια (μετά το 1989). Υποκαθιστώντας¹ ως ένα σημείο την έννοια της φτώχειας, σε πρακτικό επίπεδο οδήγησε στην αντικατάσταση των προγραμμάτων καταπολέμησής της που είχαν αποτελέσει βασικό χώρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη δεκαετία του '70, από προγράμματα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Στο Πράσινο βιβλίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού περιγράφεται² ως εξής :

«Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν σημαίνει μόνο ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ακόμη και τη συμμετοχή στην εργασιακή ζωή³ εκδηλώνεται σε τομείς, όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες. Θίγει όχι μόνο άτομα που έχουν υποστεί σοβαρή οπισθοδρόμηση, αλλά και κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα σε αστικές και αγροτικές περιοχές, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων. Γενικότερα, η επισήμανση των ρωγμών στον κοινωνικό ιστό υποδηλώνει κάτι περισσότερο από κοινωνική ανισότητα και συνεπακόλουθα ενέχει τον κίνδυνο μιας διπλής ή κατακερματισμένης κοινωνίας. Οι ευθύνες των μόνων γονέων και τα χαμηλά επίπεδα εισοδήματος τοποθετούν τις γυναίκες, ιδίως, σε καταστάσεις φτώχειας με πενιχρές προοπτικές βελτίωσης της θέσης τους.

Τα αίτια του αποκλεισμού είναι πολλαπλά : η μόνιμη ανεργία και, ιδίως, η μακροχρόνια ανεργία⁴ ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους⁵ η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και η

---

¹ Κοινωνικός αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία. Επιμέλεια : Κούλα Κασσιμάτη. Κέντρο Κοινωνικής μορφολογίας και κοινωνικής πολιτικής. Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1998, σελ. 13.

παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης' η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών' τέλος, οι νέες μορφές μετανάστευσης του πληθυσμού. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται μερικές φορές με παραδοσιακές μορφές φτώχειας που συγκεντρώνονται σε παρακμάζουσες αστικές περιοχές ή σε αγροτικές περιοχές οι οποίες υπολείπονται της γενικής προόδου στην κοινωνία» (σ. 21).

Η παρούσα εργασία ασχολείται με το παρόν και τις προοπτικές του ελληνικού αγροτικού «τοπίου» το οποίο ως ιδιαίτερος επαγγελματικός αλλά και ευρύτερα κοινωνικός χώρος παρουσιάζει εν δυνάμει τα χαρακτηριστικά εκείνα που τον καθιστούν «ικανό» να ενταχθεί στη γενικότερη προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού.

Πιο συγκεκριμένα, ένα σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο με διεθνή χαρακτήρα είναι αυτό της κοινωνικής αλλά και ιδεολογικής υποβάθμισης των αγροτικών κοινωνιών, στο πλαίσιο του τεχνικο-βιομηχανικού συστήματος και της μοντέρνας μορφής της κυριαρχίας της πόλης στην ύπαιθρο. Υποβάθμιση που σε ευρωπαϊκό επίπεδο εκδηλώθηκε ιδιαίτερα έντονα μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου και κατά τη φάση, κυρίως, των μεγάλων ρευμάτων της αγροτικής εξόδου.

Την αγροτική αυτή έξοδο ήρθε να συνδράμει η Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε ΕΟΚ) με την πολιτική της. Μία πρώτη φάση της αγροτικής πολιτικής της ΕΟΚ αποκορυφώνεται με την εξαγγελία του σχεδίου Mansholt³ το 1968. Το εκσυγχρονιστικό μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας που κυριαρχεί στην Ευρώπη – και που βασίζεται στη συνεχή, από τη μια μεριά, μείωση του

---

² ο.π. σελ. 51

³ Ελένη Ε. Κοβάνη: Αν γεράνου φωνήν επακούσης. Νέοι και κοινότητα. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα 1995, σελ.17.

γεωργικού πληθυσμού και από την άλλη, στην όλο και εντονότερη ανάπτυξη της γεωργικής τεχνολογίας – δείχνει να αποτυπώνει την προοπτική στο εν λόγω σχέδιο, στο «υπόμνημα για το μετασχηματισμό της γεωργίας στην ΕΟΚ» (1968) γνωστό ως «μνημόνιο γεωργίας 1980». Το μνημόνιο προέβλεπε τη μείωση κατά το ήμισυ των γεωργών σε διάστημα μιας δεκαετίας προς όφελος της ορθολογικοποίησης των εναπομεινουσών γεωργικών μονάδων και της αφαίρεσης πέντε εκατομμυρίων εκταρίων γεωργικής γης.

Αντίστοιχες τάσεις παρατηρούνται στην εξέλιξη του αγροτικού πληθυσμού και στην Ελλάδα. Το 1951⁴ οι απασχολούμενοι στη γεωργία καλύπτουν το μισό, σχεδόν του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (48,51%). Το 1971 το αντίστοιχο ποσοστό ανερχόταν σε 40,58%, ενώ το 1981 σε 27,43% και το 1991 σε 18,72% (668.766 απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα σε σύνολο 3.571.957 εργαζομένων).

Επίσης, η εισοδηματική κατάσταση του αγροτικού πληθυσμού αποκλίνει αρνητικά σε σχέση με αυτή του ευρύτερου πληθυσμού. Από στοιχεία της EUROSTAT⁵ βλέπουμε ότι το 1982 ο δείκτης για το μέσο διαθέσιμο εισόδημα ανά μέλος νοικοκυριού για τα αγροτικά νοικοκυριά είναι 83 ενώ ο αντίστοιχος δείκτης για όλα τα νοικοκυριά της χώρας είναι 100. Από την ίδια πηγή παρατηρούμε μια βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των αγροτικών νοικοκυριών για το 1991, όπου ο δείκτης πλέον είναι 92 με σταθερό (100) τον δείκτη για το σύνολο των νοικοκυριών. Αυτή η εισοδηματική βελτίωση οφείλεται εν πολλοίς στις επιδοτήσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) οι οποίες όμως πρόκειται τα προσεχή χρόνια να περιοριστούν στα πλαίσια της λογικής ότι η ΚΑΠ απορροφά μεγάλο μέρος του κοινοτικού

---

⁴ Απασχόληση και ασφάλιση στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας. ΙΣΤΑΜΕ. Ανδρέας Παπανδρέου, Αθήνα 1999, σελ. 53.

προϋπολογισμού για τον λιγότερο παραγωγικό τομέα της οικονομίας. Συμπληρωματικά αναφέρουμε ότι νομοί⁶ με ασθενές μερίδιο στις επιδοτήσεις της ΚΑΠ έχουν κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Θεσπρωτίας 58, Χίου 62, Ροδόπης 64 κτλ.), που υπολείπεται αισθητά του μέσου εθνικού (100).

Μια άλλη σημαντική παράμετρος περιθωριοποίησης της αγροτικής εργασίας είναι η υποβαθμισμένη εικόνα που τη συνοδεύει, ειδικά στα μάτια των νέων ηλικιών. Σχεδόν το σύνολο αυτών, δεδομένου του εκσυγχρονισμού της υπαίθρου, έχει σχετικά με το θέμα της εργασίας το εξής κοινό χαρακτηριστικό: κυριαρχείται ιδεολογικά, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από την εικόνα του μοντέλου της εξωαγροτικής εργασίας, που θα μπορούσαμε για πρακτικούς λόγους να του δώσουμε τον γενικό τίτλο «αστικό μοντέλο εργασίας». Κύριο γνώρισμα αυτού του μοντέλου είναι ουσιαστικά η μη άμεση εξάρτησή του, με τον τρόπο τουλάχιστον που είναι εξαρτημένη η αγροτική εργασία από τη γη, τη φύση, τις καιρικές συνθήκες, τον περιοδικό κύκλο των εποχών.

Σε μία έρευνα⁷ για την γνώμη και την εικόνα των νέων της υπαίθρου για την αγροτική εργασία σημειώνονται τα εξής : «Οι φράσεις που χρησιμοποιούνται είναι συνήθως : «βαριά δουλειά, ξυπνάς μες στο κρύο, μες στα μεσάνυχτα», «βρώμικη δουλειά μέσα στις λάσπες», «δεν έχεις ωράριο», «δεν ξέρεις πόσα θα πάρεις' μπορεί μια χρονιά να επενδύσεις πολλά και οι καιρικές συνθήκες να σε καταστρέψουν», «δύσκολη, σκληρή δουλειά, το χειμώνα στην παγωνιά, το καλοκαίρι μες στη ζέστη». Όσο για τις κτηνοτροφικές δουλειές ούτε λόγος να γίνεται. Ένας δεκαεφτάχρονος για να αιτιολογήσει την απόφαση της οικογενείας του η οποία πριν 2 χρόνια πούλησε το κοπάδι, ανέφερε : «Ο

---

⁵ Ανταγωνιστική γεωργία και αγροτική ανάπτυξη. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Αθήνα 1998, σελ. 2.

⁶ ο.π. σελ. 3.

πατέρας μου ήταν όλο το χρόνο δεσμευμένος, δεν μπορούσε να λείπει από το κοπάδι καθόλου' ούτε γιορτή, ούτε Κυριακή' δεν μπορούσε να φύγει να πάει κάπου' ούτε Πάσχα γνώριζε ούτε τίποτα' μέναμε και εμείς κλεισμένοι' δεν πηγαίναμε πουθενά. Δεν είχες καιρό για τίποτα' δεν είχες διασκέδαση, δεν μπορούσες να διασκεδάσεις...».

Στόχος στην παρούσα εργασία είναι να σκιαγραφήσουμε τα δεδομένα του Ελληνικού αγροτικού τομέα προσπαθώντας ταυτόχρονα να εντοπίσουμε τα προβλήματα και τις αδυναμίες που παρουσιάζει. Παράλληλα γίνεται μια προσπάθεια περιγραφής του διεθνούς πλαισίου (Ε.Ε. – Π.Ο.Ε. – Ο.Ο.Σ.Α.) που περιβάλλει την Ελληνική γεωργία, της πολιτικής την οποία ακολούθησαν και ακολουθούν οι θεσμοθετημένες αυτές κρατικές ομάδες συμφερόντων, και συνολικά ποιές φαίνεται να είναι οι κατευθύνσεις της παγκόσμιας οικονομίας για τη γεωργία.

Τέλος, ως συνισταμένη των κεντρικών αιχμών της πολιτικής που ασκείται στον κλάδο των τάσεων και των περιορισμών της παγκόσμιας οικονομίας, προσπαθούμε να ψηλαφήσουμε τις αναπτυξιακές προοπτικές που διαγράφονται γι' αυτόν τον ευαίσθητο από κοινωνική, οικολογική αλλά και οικονομική άποψη κλάδο.

---

⁷ Ελένη Ε. Κοβάνη, Αν γεράνου... ο.π. σελ. 88.

1) Η αναπτυξιακή πορεία του αγροτικού τομέα του αγροτικού τομέα στην
Ελλάδα;

α) Διαρθρωτικά προβλήματα της αγροτικής οικονομίας

- Φυσικοί πόροι

Η Ελλάδα είναι σε μεγάλο βαθμό ορεινή⁸ (απ' τα 39 εκ. στρέμματα γεωργικής γης το 55% είναι πεδινή έκταση, 25% ημιορεινή και 20% ορεινή) και έχει ξηρό κλίμα με συνέπεια να περιορίζονται οι δυνατότητες του αγροτικού τομέα. Το μεγαλύτερο μέρος των καλλιεργούμενων εκτάσεων είναι ξηρικές και μόνο το 30% είναι αρδευόμενες.

- Φθίνουσα και εντατική γεωργία – Δύο όψεις του προβλήματος

Στις φθίνουσες αγροτικές περιοχές (ορεινές, επικλινείς, νησιώτικες) έχουν εγκαταλειφθεί μεγάλες εκτάσεις καλλιεργειών. Οι εκτάσεις εγκαταλείπονται ή συνήθως παραδίδονται σε κτηνοτροφική χρήση. Εξάλλου η εγκατάλειψη της γεωργίας έχει σαν συνέπεια και τη σταδιακή διάβρωση των εδαφών. Τα συμπτώματα της ερημοποίησης είναι πλέον εμφανή σε πολλές περιοχές της χώρας, ιδίως σε νησιά του Αιγαίου.

Η εντατική γεωργία συνιστά την άλλη όψη του προβλήματος. Η εντατική και συχνά αλόγιστη χρήση μηχανικών μεθόδων καλλιέργειας, η εγκατάλειψη πατροπαράδοτων καλλιεργητικών πρακτικών (όπως η αμειψισπορά και η αγρανάπαυση), οι αρδεύσεις υψηλής πίεσης, επιδρούν αρνητικά στη γονιμότητα και τη δομή των εδαφών, εξάλλου η υπέρμετρη και συχνά αλόγιστη χρήση λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων και παρασιτοκτόνων ρυπαίνει το περιβάλλον, καταστρέφει τα οικοσυστήματα, και «δηλητηριάζει» τα τρόφιμα.

⁸ Προβατάς Δημήτρης. Ι.Α.Γ.Ε.: ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ.. Αθήνα, Ιούνιος 1997, Εκδόσεις Ι.Α.Γ.Ε., σελ. 20.

- Αριθμός και μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων

Ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων σύμφωνα με την απογραφή του 1991⁹ ανέρχεται σε 923.510. Το μέσο μέγεθος της γεωργικής εκμετάλλευσης στην Ελλάδα¹⁰ είναι σε μονάδες έκτασης περίπου το 1/3 του μέσου της Ε.Ε. (43 έναντι 160 στρέμματα). Η απόσταση μεταξύ Ελλάδας και Ε.Ε. είναι αισθητά μικρότερη όταν η σύγκριση των μέσων μεγεθών γίνεται με όρους οικονομικής διάστασης των εκμεταλλεύσεων. Αυτό οφείλεται στο σημαντικό ειδικό βάρος που έχουν, στη σύνθεση της εγχώριας γεωργικής παραγωγής, διάφορες εντατικές δραστηριότητες (π. χ. θερμοκήπια, κηπευτικά, καπνά, εσταβλισμένη κτηνοτροφία κ. ά.). Κατά τα άλλα παρατηρούμε μεγάλη συγκέντρωση γης σε ποσοστιαία ολιγάριθμες εκμεταλλεύσεις, ενώ αντιθέτως μικρό ποσοστό της γεωργικής γης της χώρας είναι κατανεμημένο σε πολύ μεγάλο αριθμό εκμεταλλεύσεων «νάνων».

- Επενδύσεις¹¹ και πάγιο κεφάλαιο

Στη διάρκεια των ετών 1950-1990 το ποσοστό επενδύσεων στον αγροτικό τομέα σε σταθερές τιμές ήταν περιορισμένο. Οι επενδύσεις αποτελούσαν μόνο το 9%¹² των συνολικών επενδύσεων στην οικονομία. Το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων αποτελούσαν οι ιδιωτικές, με ποσοστό 60% και το υπόλοιπο 40% ήταν δημόσιες. Το 1990 το ποσοστό των επενδύσεων στον

⁹ ο.π. σελ. 23

¹⁰ Ανταγωνιστική γεωργία και αγροτική ανάπτυξη. Επιτροπή για την εξέταση της μακροπρόθεσμης οικονομικής πολιτικής. Αθήνα, 1998. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, σελ. 19.

¹¹ Ο ορισμός επένδυση υποδηλώνει την διάθεση κάποιας αξίας με σκοπό την απόκτηση ενός νέου περιουσιακού στοιχείου της εκμετάλλευσης. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου, δηλαδή για δαπάνες απόκτησης ή / και δημιουργίας πάγιων περιουσιακών στοιχείων όπως είναι οι γεωργικές εκτάσεις, ο εξοπλισμός, τα κτίρια και τα αποθέματα της εκμετάλλευσης.

Από : Διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και παραγωγική δομή των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Μελέτη αγροτικής οικονομίας 48. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1994, σελ. 73.

αγροτικό τομέα, σε σταθερές τιμές, ανήλθε στο 5% του συνόλου των επενδύσεων.

Το σύνολο των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου στον αγροτικό τομέα στη δεκαετία 1980-90 μειώθηκε κατά 25% σε σταθερές τιμές. Η μεγαλύτερη μείωση παρατηρείται στις ιδιωτικές επενδύσεις που φθάνει το 32% ενώ στις δημόσιες παρατηρείται σχετικά μικρότερη μείωση και φθάνει το 11%. Η μείωση των επενδύσεων στον αγροτικό τομέα παρατηρείται την ίδια στιγμή που οι επιδοτήσεις των επενδύσεων από την ΚΑΠ και το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων στη δεκαετία '80-'90 ήταν πολύ υψηλές, μέχρι και 75% στα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα. Όσον αφορά την κατεύθυνση των επενδύσεων, παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των ιδιωτικών επενδύσεων πραγματοποιείται στον εκσυγχρονισμό του κλάδου της γαλακτοκομίας, στον κλάδο των τροφίμων και των κατεψυγμένων οπωροκηπευτικών. Οι Συνεταιρισμοί μετά την αποτυχημένη προσπάθειά τους στο διάστημα '80-'85 έχουν, με ελάχιστες εξαιρέσεις, σταματήσει τις επενδύσεις.

- Εμπορικό ισοζύγιο

Τα αγρο-διατροφικά προϊόντα κατέχουν δεσπόζουσα θέση στο εξωτερικό εμπόριο της χώρας. Καλύπτουν γύρω στο 1/3¹² του συνόλου των εξαγωγών και περίπου το 1/5 των εισαγωγών. Το ισοζύγιο διαμορφώνεται αρνητικό τα τελευταία δέκα χρόνια. Το εμπορικό έλλειμμα των γεωργικών μας προϊόντων

---

¹² Λ. Προβατιάς: Αγροτική πολιτική... ο.π. σελ. 22.

¹³ ο.π. σελ. 8

από 82 δις το 1992¹⁴, σχεδόν διπλασιάστηκε, φτάνοντας στα 149 το 1993 και στα 165 δις το 1994.

Το διευρυνόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο των γεωργικών προϊόντων επηρεάζει σε μικρό μεν ποσοστό, αλλά όλο και πιο αρνητικά το συνολικό εμπορικό ισοζύγιο της χώρας. Έτσι, από 3,1% του συνολικού ελλείμματος το 1992, το ποσοστό αυτό ανήλθε στο 4,8% το 1993 και στο 5,6% το 1994.

Το έλλειμμα οφείλεται βασικά στις αθρόες εισαγωγές κτηνοτροφικών κυρίως προϊόντων, αλλά και ζωοτροφών, γεωργικών πρώτων υλών, σπόρων, οينوπνευματωδών ποτών και γενικότερα μεταποιημένων τροφίμων, προϊόντα δηλαδή στα οποία η ελληνική παραγωγή γίνεται όλο και πιο ελλειμματική.

Η μεγάλη αύξηση των εισαγωγών οφείλεται όχι μόνο στις αυξημένες ανάγκες και στις αλλαγές προτιμήσεων της κατανάλωσης που δεν φαίνεται να μπορεί να καλύψει η εγχώρια παραγωγή, αλλά και στο γεγονός ότι το μέγιστο μέρος των εισαγωγών μας προέρχεται από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ε.Ε., λόγω ενιαίας αγοράς, σε τιμές πολύ υψηλότερες από τις διεθνείς. Και τούτο είναι αποτέλεσμα της υπερβολικής στήριξης που τυγχάνουν συγκριτικά και μέχρι πρόσφατα οι κοινοτικές τιμές, ιδιαίτερα των κτηνοτροφικών προϊόντων.

Οι γεωργικές μας εξαγωγές, περιοριζόμενες στα παραδοσιακά προϊόντα, κυρίως στα οπωροκηπευτικά, στα ποτά, στο βαμβάκι, στον καπνό και στο ελαιόλαδο, παρόλο που δείχνουν μια συνεχή ανοδική πορεία, δεν είναι σε θέση να αντισταθμίσουν τις αυξανόμενες εισαγωγές. Και μόνο με την έναρξη της υλοποίησης της Συμφωνίας της GATT, οι πιέσεις που δέχονται ήδη τα ελληνικά εξαγωγικά γεωργικά προϊόντα είναι ορατές. Αυτές εξαρτώνται από το βαθμό έκθεσής τους στο διεθνή ανταγωνισμό. Για τη μεγάλη πλειοψηφία των εξαγωγικών προϊόντων, η εσωτερική αγορά της Ε.Ε. είναι σημαντικότερη

---

¹⁴ ο.π. σελ. 28.

από τις αγορές των τρίτων χωρών. Εξαίρεση στο γενικό αυτό κανόνα αποτελούν ο καπνός, τα εσπεροειδή και η σουλτανίνα.

- Εμπόριο αγροτικών προϊόντων

Στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες το μέγιστο τμήμα της γεωργικής παραγωγής κατευθύνεται στην αγορά μέσω της αγροδιατροφικής βιομηχανίας και των μεγάλων εμπορικών δικτύων διανομής. Το νέο φαινόμενο¹⁵ στη διακίνηση των τροφίμων – ποτών είναι η μεγάλη συγκέντρωση αγοραστικής δύναμης και ισχύος στις μεγάλες επιχειρήσεις – αλυσίδες διανομής (υπερ-αγορές). Οι ίδιες επωνυμίες (private labels) των μεγάλων αλυσίδων διανομής και τα ισχυρά καθιερωμένα επώνυμα προϊόντα των αγροδιατροφικών βιομηχανιών δυσχεραίνουν την είσοδο επώνυμων προϊόντων, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, στις μεγάλες αλυσίδες λιανικής πώλησης, ή όταν την επιτρέπουν επιβάλλουν συχνά αυστηρούς και δυσβάσταχτους όρους (π. χ. εκπτώσεις, πολύμηνες πιστώσεις).

Πλην ελάχιστων εξαιρέσεων (κυρίως στους κλάδους των γαλακτοκομικών και των οινοπνευματωδών) ελληνικά επώνυμα προϊόντα δεν έχουν εισχωρήσει και καθιερωθεί στις μεγάλες αλυσίδες διανομής του εξωτερικού. Τα εξαγόμενα εγχώρια επώνυμα προϊόντα απευθύνονται κυρίως στον απόδημο ελληνισμό.

Σημαντική σήμερα διέξοδος για τα εγχώρια γεωργικά προϊόντα είναι η εξαγωγή χύμα και στη συνέχεια η μεταποίηση ή / και η συσκευασία τους με ξένες καθιερωμένες επωνυμίες. Έτσι το 95% των ελληνικών εξαγωγών ελαιόλαδου (σχεδόν το 40% της εγχώριας παραγωγής) πωλείται χύμα, σχεδόν

---

¹⁵ ο.π. σελ. 30-32.

αποκλειστικά στην Ιταλία, όπου αναμειγνύεται με ελαιόλαδα άλλων προελεύσεων και προωθείται στις διεθνείς αγορές με αλλοδαπές επωνυμίες.

Η ιταλική βιομηχανία τροφίμων επεξεργάζεται, συσκευάζει και μεταπωλεί το μεγαλύτερο τμήμα των ελληνικών εξαγωγών ντοματοπολτού και βρώσιμης ελιάς, χρησιμοποιεί σαν πρώτη ύλη για την παραγωγή ζυμαρικών το μέγιστο επίσης τμήμα των ελληνικών εξαγωγών σκληρού σιταριού.

Η εμπορία των νωπών οπωροκηπευτικών αποτελεί μόνιμο εγχώριο διαρθρωτικό πρόβλημα. Στην εσωτερική αγορά τα οπωροκηπευτικά διακινούνται, ως επί το πλείστον, άναρχα. Ο τρόπος διακίνησης τους αποβαίνει σε βάρος των παραγωγών, που στις περισσότερες περιπτώσεις διαπραγματεύονται σε ατομική βάση με το χονδρεμπόριο ή τους λιανοπωλητές. Ο άναρχος και μη συστηματικός τρόπος εμπορίας συνεπάγεται αυξημένο κόστος διακίνησης και διαρροή εισοδήματος σε μη αναγκαίους – υπό κανονικές συνθήκες – μεσάζοντες. Στις εξαγωγές νωπών φρούτων παρατηρείται επίσης αδυναμία συστηματικού και οργανωμένου εφοδιασμού των μεγάλων χονδρεμπορικών και λιανεμπορικών κέντρων της Ευρώπης.

Από την ένταξη της χώρας μας στην ΕΟΚ και στη συνέχεια, σημειώθηκε μεγάλη αύξηση των εισαγωγών σε γαλακτομικά προϊόντα και κρέατα. Η αύξηση αυτή αντανακλά την αδυναμία της εγχώριας παραγωγής ζωοκομικών προϊόντων να παρακολουθήσει την εξέλιξη της ζήτησης, που οφείλεται στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου και σε νέες καταναλωτικές συνήθειες και νέα διαιτητικά πρότυπα.

β) Άνθρωποι, απασχόληση και εισόδημα

- Ανθρώπινο δυναμικό

Ο αριθμός των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα μειώνεται δραματικά από το 1961 έως το 1991 κυρίως λόγω της μετανάστευσης, της εκβιομηχάνισης αλλά και της συνεχιζόμενης απομάκρυνσης της ελληνικής οικονομίας από το μέσο όρο της ευρωπαϊκής. Το 1961¹⁶ οι απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα αποτελούσαν το 53,86% του Οικονομικά Ενεργού Πληθυσμού ενώ το 1996 ο αριθμός τους μόλις που άγγιζε το 18,31% του Ο.Ε.Π. (790.746 απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα). Παρά τη ραγδαία μείωση των απασχολούμενων ο κυτακερματισμός της καλλιεργήσιμης γης παρέμεινε στα ίδια επίπεδα καθ' όλο το διάστημα του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα. Το 1971, το 78,25% των αγροτικών νοικοκυριών κατείχε κατά μέσο όρο από 1 έως 49 στρ., ενώ ο αντίστοιχος αριθμός των νοικοκυριών το 1981 ήταν 78,91 και 75,9 το 1993.

Ένα σημαντικό πρόβλημα με το εργατικό δυναμικό στο γεωργικό τομέα είναι ο χαμηλός βαθμός εκπαίδευσής του, ο οποίος δυσχεραίνει την αφομοίωση νέων μεθόδων παραγωγής και εμπορίας, καθώς επίσης και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και τη στροφή προς νέες περισσότερο δυναμικές καλλιέργειες, με συνέπεια να περιορίζεται η παραγωγικότητα και να παρεμποδίζεται η ανάπτυξη του τομέα. Από το σύνολο των απασχολούμενων στη γεωργία¹⁷, μόνο το 0,2% είναι Πτυχιούχοι Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων ή Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, το 2,2% απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, το 3,4% απόφοιτοι τριτάξιου Γυμνασίου, το 61,8% απόφοιτοι Δημοτικού και το 32,4% χωρίς καμία εκπαίδευση.

---

¹⁶ Απασχόληση και ασφάλιση στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας. Ι.ΣΤ.Α.ΜΕ. Ανδρέας Παπανδρέου. Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών. Αθήνα 1999, σελ. 197.

Ο μεγαλύτερος βαθμός γήρανσης του εργατικού δυναμικού στον αγροτικό τομέα σε σχέση με το εργατικό δυναμικό των άλλων τομέων της οικονομίας, δεν ευνοεί τη γεωργική ανάπτυξη, ούτε την κοινωνική, μήτε την οικολογική ισορροπία της χώρας, στο μέτρο που συντελεί στην υποβάθμιση της γεωργικής δραστηριότητας και απερήμωση περιοχών. Η πιο πρόσφατη επίσημη στατιστική¹⁸ έδειξε ότι το ποσοστό των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων ηλικίας κάτω των 35 ετών, ήταν μόλις 7% στο σύνολο της χώρας, ενώ το ποσοστό των άνω των 55 ετών ήταν 57%. Το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα οξύ στις λεγόμενες φθίνουσες αγροτικές περιοχές (ορεινές, δύσβατες, νησιωτικές). Στις περιοχές αυτές έχουμε καθολική συρρίκνωση του πληθυσμού αλλά και έντονη στρέβλωση της ηλικιακής πυραμίδας (γήρανση). Η εξέλιξη αυτή, πέραν των άλλων αρνητικών επιπτώσεων, επιφέρει και γεωπολιτική αποδυνάμωση της χώρας, όπου πλήττει παραμεθόριες, ευαίσθητες περιοχές.

- Αγροτικό εισόδημα

Η Ελλάδα είναι χώρα έντονα αγροτική. Σαράντα στους εκατό κατοίκους της ζουν σε οικισμούς της υπαίθρου¹⁹. Η γεωργική δραστηριότητα είναι η βασική – αν όχι η κύρια – πηγή εισοδήματος για τα νοικοκυριά που ορίζονται σαν γεωργικά. Τα γεωργικά νοικοκυριά αντλούν περίπου το 40% του συνολικού τους εισοδήματος από γεωργικές δραστηριότητες, περίπου άλλο ένα 40% από εξω-γεωργικές δραστηριότητες (μισθωτή εργασία ή αυτοαπασχόληση) και περίπου 20% από προσόδους περιουσίας και κοινωνικές παροχές. Να σημειώσουμε ότι στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 οι μεταβολές στη

---

¹⁷ Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Γεωργίας, Στρατηγικές και Πολιτικές Αγροτική Ανάπτυξης. Αναλυτικό κείμενο. Μέρος Α. 6η έκδοση. Μάρτιος 1997, σελ. 99.

¹⁸ Ανταγωνιστική γεωργία... ο.π. σελ. 42.

¹⁹ ο.π. σελ. 2. Πηγή OCDE. 1994.

σύνθεση του εισοδήματος υπήρξε σημαντική. Στις αρχές της δεκαετίας οι γεωργικές δραστηριότητες έδιναν το 50% του συνολικού εισοδήματος, ενώ οι εξω-γεωργικές το 33%.

Αξιοσημείωτη είναι και η σύγκλιση των εισοδημάτων μεταξύ γεωργικών και μη-γεωργικών νοικοκυριών της χώρας. Από στοιχεία του EUROSTAT²⁰ βλέπουμε ότι το 1982 με μέσο διαθέσιμο εισόδημα ανά μέλος νοικοκυριού για όλα τα νοικοκυριά της χώρας 100 ο αντίστοιχος δείκτης για τα αγροτικά νοικοκυριά είναι 83. Το 1990 όμως, με δείκτη εισοδήματος για όλα τα νοικοκυριά 100, ο δείκτης για τα αντίστοιχα αγροτικά είναι 92.

Στη σύγκλιση αυτή έχουν συμβάλει οι επιδοτήσεις της ΚΑΠ καθώς επίσης και τα εξω-γεωργικά εισοδήματα των γεωργικών νοικοκυριών.

Η ΚΑΠ στηρίζει έντονα το γεωργικό εισόδημα στην Ελλάδα. Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις²¹, οι κοινοτικές χρηματικές ενισχύσεις στα εγχώρια γεωργικά προϊόντα καλύπτουν σε ετήσια βάση το 40-45% του καθαρού οικογενειακού γεωργικού εισοδήματος. Αν στο ποσοστό αυτό προσθέσουμε και τη στήριξη που παρέχει η ΚΑΠ στα εγχώρια προϊόντα, μέσω δασμολογικής προστασίας, τότε η συνολική συμβολή στο γεωργικό εισόδημα κινείται σε ποσοστό γύρω στο 50%.

Είναι φανερό ότι η κατανομή των επιδοτήσεων της ΚΑΠ αλλά επίσης οι ευκαιρίες πρόσθετης ή συμπληρωματικής εξω-γεωργικής δραστηριότητας (τουρισμός-μεταποίηση) είναι παράγοντες που έντονα επηρεάζουν και διαφοροποιούν τα εισοδήματα των γεωργικών νοικοκυριών της χώρας και των αγροτικών περιοχών της. Επισημαίνεται ότι νομοί με ασθενές μερίδιο στις

---

²⁰ ο.π. σελ. 2. Πηγή EUROSTAT : Total Income of Agricultural Households, 1995.

επιδότησεις της ΚΑΠ και χωρίς έντονη μεταποιητική ή τουριστική δραστηριότητα έχουν κατά κεφαλήν ΑΕΠ που υπολείπεται αισθητά του μέσου εθνικού (100). Ενδεικτικά²² αναφέρουμε τους νομούς Θεσπρωτίας 58, Χίου 62, Ροδόπης 64, Γρεβενών 53.

- Πολυαπασχόληση

Η πολυαπασχόληση με τη σύγχρονή της μορφή εμφανίζεται κύρια την περίοδο μετά το 1970²³. Ο αγροτικός πληθυσμός των οριακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων αντί να εγκαταλείπει τον αγροτικό χώρο και την αγροτική απασχόληση και να συσσωρεύεται στις πόλεις, προσπαθεί να δώσει απάντηση στα οικονομικά του προβλήματα, με το συνδυασμό, τόσο στο ατομικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο του νοικοκυριού, αγροτικών και εξωαγροτικών απασχολήσεων.

Βασική διαπίστωση είναι ότι η έξοδος στην πολυαπασχόληση συνδέεται άμεσα αφ' ενός με το μέγεθος της εκμετάλλευσης και αφ' ετέρου με τις προσφερόμενες ευκαιρίες απασχόλησης εκτός αυτής. Η πολυαπασχόληση επιπλέον εμφανίζεται να συμβάλλει στη συγκράτηση των αγροτών στον αγροτικό χώρο μέσω της ενίσχυσης των μικρών νοικοκυριών, χαρακτηρίζει δε κύρια τους αρχηγούς και μάλιστα αυτούς που βρίσκονται σε ηλικία κάτω των 45 ετών.

Σύμφωνα με στοιχεία που αναφέρονται στο έτος 1993²⁴ από το σύνολο των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα, το 30% είχαν και δεύτερη εξω-γεωργική επαγγελματική δραστηριότητα. Το ποσοστό αυτό ήταν αισθητά

---

²¹ ο.π. σελ. 3. Στοιχεία από την ΕΣΥΕ και την Εισηγητική Έκθεση του Προϋπολογισμού, 1997.

²² ο.π. σελ. 3

²³ Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα. Επιστημονικός υπεύθυνος : Γιάννης Σαμαράς. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σελ. 55

υψηλότερο στις πιο παραγωγικές τάξεις ηλικιών. Ειδικότερα : μέχρι 35 ετών : 42²⁴, τάξη των 35-45 ετών : 50%, τάξη των 45-55 ετών 43%. Εξάλλου το απασχολούμενο εργατικό δυναμικό στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις της χώρας κατέβαλε μόνο το 40% του χρόνου εργασίας που θ' απέδιδε εάν ήταν πλήρως απασχολημένο στη γεωργία.

Πρόκειται για το αποτέλεσμα της χειροτέρευσης της οικονομικής θέσης των μικρών νοικοκυριών τα οποία δεν μπορούν πλέον να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή τους και να ικανοποιήσουν τις όλο και αυξανόμενες ανάγκες των αστικών προτύπων κατανάλωσης που διαχέονται στον αγροτικό χώρο. Το μικρό αγροτικό νοικοκυριό στην Ελλάδα αντιμέτωπο με ένα συνεχιζόμενο εκσυγχρονισμό και ανταγωνισμό του αγροτικού τομέα φαίνεται πως προτιμά να συγκρατήσει τα λοιπά μέλη του σαν κύριο εργατικό δυναμικό της εκμετάλλευσης και να κατευθύνει τον αρχηγό προς μια απασχόληση εκτός εκμετάλλευσης που θα την εξασκεί σαν κύρια. Αυτό είναι φυσικό εφόσον περιορίζεται η οικονομική σημασία αυτής της ίδιας της αγροτικής εκμετάλλευσης και ο ρόλος του αρχηγού παύει να είναι καθοριστικός στην όλη λειτουργία της.

---

²⁴ Ανταγωνιστική γεωργία... ο.π. σελ. 3. Πηγή EUROSTAT. "Farm Structure", 1993 Survey.

γ) Γεωργικοί συνεταιρισμοί

Η θεωρία και η πρακτική των αγροτικών συνεταιρισμών στη χώρα μας εμφανίστηκε στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα υπό την επίδραση της διάδοσης και ανάπτυξης των συνεταιριστικών ιδεών στις χώρες της Ευρώπης. Οι θεωρίες του Σαιν Σιμόν, Φουριέ, Ουεν, καθώς και άλλων ουτοπιστών σοσιαλιστών, συνέβαλαν στη διαμόρφωση του συνεταιριστικού συστήματος. Στην Ελλάδα φορείς αυτών των θεωριών υπήρξαν οι Έλληνες που την εποχή εκείνη ζούσαν στο εξωτερικό, αλλά και ξένοι που ήρθαν ως σύμβουλοι στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Ανάμεσά τους ήταν και ο μαθητής του Σαιν Σιμόν Γ. Εϊχτήλ που προσπάθησε να διαδώσει τις ιδέες του δασκάλου του. Γεγονός είναι ότι στην Ελλάδα την εποχή εκείνη υπήρχε πρόσφορο κοινωνικό έδαφος για την διάδοση πρωτοποριακών ιδεών. Παράλληλα, στη διάδοση των συνεταιριστικών ιδεών στον αγροτικό τομέα συνέβαλαν άνθρωποι που πίστευαν βαθιά στον προοδευτικό θεσμό του συνεταιρίζεσθαι, που έχει την ικανότητα να επιδρά ριζικά στην κοινωνική βάση και στο εποικοδόμημα. Οι προσπάθειες των πρωτοπόρων συνεταιριστών υλοποιήθηκαν με την ίδρυση του πρώτου στην Ελλάδα επαγγελματικού σωματείου στον Αλμυρό. Επιστέγασμα όλων αυτών των προσπαθειών ήταν η ψήφιση του Ν. 602 το 1915²⁵ «περί συνεταιρισμών» που ταυτόχρονα έθετε και επίσημα την αρχή της ιστορίας του ελληνικού συνεταιριστικού κινήματος. Ο νόμος του 1915 περιλάμβανε ότι προοδευτικότερο στοιχείο είχε να επιδείξει το συνεταιριστικό κίνημα της Ευρώπης μέχρι τότε δεν έκφραζε όμως τις πραγματικές συνθήκες που υπήρχαν στην αγροτική οικονομία της Ελλάδας

²⁵ Σ. Κρουσταλάκη - Μπεβεράτου: Αγροτικοί Συνεταιρισμοί: Θεσμός οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.. Αθήνα 1990, σελ. 125. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος. Μελέτες για την αγροτική οικονομία.

και για το λόγο αυτό δεν λειτούργησε αποτελεσματικά στην πορεία του συνεταιριστικού κινήματος.

Βασική αιτία της αντιφατικής πορείας του ήταν η ύπαρξη διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών δομών, που είχαν τις ρίζες τους στα «υπολείμματα» των προκαπιταλιστικών γαιοκτησιακών σχέσεων που επικρατούσαν στην Ελλάδα στις αρχές του αιώνα μας.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση²⁶, στα 50 περίπου χρόνια ύπαρξής της, ο αριθμός των αγροτικών συνεταιρισμών μειώθηκε σχεδόν κατά τα 2/3, σε περίπου 40.000 οργανώσεις. Ο αριθμός των μελών τους έφτασε τα 12 εκατομμύρια. Με ένα συνολικό αριθμό αγροτών περίπου 8 εκατομμύρια αυτό σημαίνει ότι οι περισσότεροι από αυτούς είναι μέλη σε περισσότερους από ένα κυρίως εξειδικευμένους συνεταιρισμούς.

- Ο συνολικός κύκλος εργασιών των αγροτικών συνεταιρισμών αυξήθηκε με έναν πολύ πιο ταχύ ρυθμό απ' ότι το σύνολο της αξίας της γεωργικής παραγωγής. Το 1991 ανερχόταν σε περίπου 200 δις. ECU.
- Ο αριθμός των εργαζομένων σε αγροτικούς συνεταιρισμούς έχει περισσότερο από διπλασιαστεί : ανέρχεται σε περίπου 700.000 άτομα.
- Κατά μέσο όρο οι συνεταιρισμοί ελέγχουν μεταξύ 60-70% όλων των μεταποιημένων και διατιθέμενων στην αγορά γεωργικών προϊόντων.
- 60%²⁶ όλων των εισροών που χρειάζονται οι αγρότες τα προμηθεύουν οι συνεταιρισμοί
- Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί εξάγουν σήμερα πλέον του ημίσεως όλων των αγροτικών προϊόντων και τροφίμων που παράγονται στην Κοινότητα.

---

²⁶ Συνεταιρισμοί και ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά. Πρακτικά Συνεδρίου. Ινστιτούτο Συνεταιριστικών ερευνών και μελετών. Αθήνα 1991, σελ. 48.

- Προσφέρουν ένα μεγάλο φάσμα υπηρεσιών στους γεωργούς και τον αγροτικό πληθυσμό.
- Συνεισφέρουν στη διατήρηση και ανάπτυξη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής των αγροτικών περιοχών. Το μερίδιο της αγοράς που ελέγχεται από τους αγροτικούς συνεταιρισμούς στην Ε.Ε. τόσο στην επεξεργασία και εμπορία όσο και στις εισροές, διαφέρει από τομέα σε τομέα και από χώρα σε χώρα.

Στην αρχή της δεκαετίας του 60 διαμορφώθηκε η έννοια των «Ομάδων Παραγωγών» η οποία και εφαρμόστηκε από τότε στη Γαλλία και τη Γερμανία. Αυτό σημαίνει ότι οι Αγρότες που σχηματίζουν Ενώσεις (ομάδες) για ένα συγκεκριμένο προϊόν, το οποίο αποφασίζουν να παράγουν σε περιορισμένη ποσότητα και σε σαφώς προσδιορισμένη ποιότητα δικαιούνται να λαμβάνουν ενισχύσεις αρχικής συγκρότησης και επενδύσεων.

Στην Ελλάδα, από το 1981, με την ένταξή μας στην Ε.Ε. σαν Ομάδες (Οργανώσεις) Παραγωγών²⁷ (Ο.Π.) αναγνωρίστηκαν οι συνεταιριστικές οργανώσεις, αφού αυτές αποτελούσαν και αποτελούν την μορφή οικονομικής οργάνωσης των αγροτών στη χώρα μας και το κοινοτικό καθεστώς δεν προέβλεπε δεσμεύσεις γύρω από τη νομική τους μορφή, αλλά μόνο όσον αφορά τον τρόπο συνεργασίας των μελών τους. Οι Ομάδες Παραγωγών ήταν Θεσμός ξένος με την ελληνική πραγματικότητα του 1981, όχι όμως ασυμβίβαστος με τους σκοπούς και τους στόχους του συνεταιριστικού κινήματος. Αυτές τότε αναγνωρίστηκαν εσπευσμένα χωρίς να τηρούνται αυστηρά οι προϋποθέσεις αναγνώρισης και λειτουργίας τους, κάτω από τη πίεση της αξιοποίησης του μέτρου της απόσυρσης που το κοινοτικό καθεστώς

²⁷ Ι.Α.Γ.Ε. – ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. Πρακτικά εκδηλώσεων : Η ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής γεωργίας, σελ. 39. Λάρισα, Απρίλιος 1997. Εκδόσεις Ι.Α.Γ.Ε.

προέβλεπε για τα οπωροκηπευτικά. Έκτοτε η ελαστικότητα στην αναγνώριση τους και στον έλεγχο που το Υπουργείο Γεωργίας ήταν υποχρεωμένο να εφαρμόζει κατέστη κοινή πρακτική. Οι Ο.Π. δραστηριοποιήθηκαν κυρίως σε προϊόντα που αποσύρονται και έχουν εδραιωθεί στη συνείδηση των παραγωγών περισσότερο σαν παρεμβατικοί φορείς, παρά σαν φορείς εμπορικής αξιοποίησης της παραγωγής τους. Οι περισσότερες των Ο.Π. δρουν σε τοπικό επίπεδο και έχουν περιορισμένες δυνατότητες αξιοποίησης της παραγωγής των μελών τους στην εξωτερική αγορά. Η δυνατότητα αξιοποίησης των κοινοτικών πόρων συναρτάται άμεσα από την ικανότητα των Ο.Π. να καταστρώσουν και εφαρμόσουν επιχειρησιακά προγράμματα. Τα προγράμματα αυτά οφείλουν να είναι αποτελεσματικά σε τέτοιο βαθμό που να επιλύουν προβλήματα προσαρμογής της παραγωγής στη ζήτηση, προσπέλασης στις αγορές εσωτερικού και εξωτερικού και να συμβάλουν στην αναβάθμιση της ποιότητας και της εικόνας του ελληνικού προϊόντος.

Στη χώρα μας²⁸ λειτουργούν περίπου 7000 αγροτικοί συνεταιρισμοί με 780.000 εγγεγραμμένα και 650.000 ενεργά μέλη. Δηλαδή το 70% των ενεργών αγροτών αποτελούν μέλη των συνεταιρισμών. Σε μεγάλες κατηγορίες, το 60% αυτών των συνεταιρισμών ασχολούνται με εργασίες πιστωτικές και προμηθευτικές, το 33% με την επεξεργασία, μεταποίηση και πώληση προϊόντων, το 2% είναι αλιευτικοί, το 5% διαφόρων σκοπών. Οι Συνεταιρισμοί αυτοί είναι οργανωμένοι σε 126 ενώσεις Συνεταιρισμών, σε 9 κεντρικές Ενώσεις και 7 Κοινοπραξίες Συνεταιρισμών και Ενώσεων. Επίσης 78 συνεταιριστικές επιχειρήσεις λειτουργούν ως Α.Ε. Κορυφαία αντιπροσωπευτική και ιδεολογική οργάνωση είναι η ΠΑΣΕΓΕΣ. Το σύνολο του προσωπικού που απασχολούν ανέρχεται σε 13.000 άτομα.

Οι εργασίες των Αγροτικών Συνεταιρισμών²⁹

Οι κυριότερες εργασίες που αναπτύσσουν οι Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις (ΑΣΟ) είναι οι εξής :

- 1) Οι πιστωτικές εργασίες. Η μεσολάβηση των ΑΣΟ συμβάλλει στη μείωση του κόστους του χρήματος που διατίθεται στη γεωργία.
- 2) Προμηθευτικές εργασίες. Οι προμηθευτικές εργασίες των ΑΣΟ αποτελούν βασικό τομέα των δραστηριοτήτων τους. Περιλαμβάνουν είδη γεωργικής και οικιακής χρησιμότητας.
- 3) Από κοινού εκμετάλλευση γεωργικών μηχανημάτων. Σε περιοχές όπου ο κλήρος είναι πολύ μικρός και το εισόδημα πολύ χαμηλό οι ΑΣΟ εξακολουθούν να κατέχουν και να εκμεταλλεύονται γεωργικά μηχανήματα, ιδίως τα πιο δαπανηρά απ' αυτά, προσφέροντας έτσι πολύτιμες υπηρεσίες στα μέλη τους.
- 4) Συγκέντρωση, επεξεργασία και διαχείριση προϊόντων. Η συμμετοχή των συνεταιρισμών στην παραγωγή και διάθεση αγροτικών προϊόντων καλύπτει κατά μέσο όρο το 35% περίπου του συνόλου και σε ορισμένους τομείς οι συνεταιρισμοί ελέγχουν το 60% και περισσότερο (γάλα, δημητριακά, βαμβάκι, σταφίδες).
- 5) Εργασίες για λογαριασμό τρίτων. Αυτές αφορούν : α) Διαχείριση και διάθεση γεωργικών προϊόντων για λογαριασμό τρίτων με σκοπό την προστασία των παραγωγών.
β) Συγκέντρωση καταθέσεων για λογαριασμό της Αγροτικής Τράπεζας.

---

²⁸ Συνεταιρισμοί και ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά. Πρακτικά συνεδρίου. Ινστιτούτο συνεταιριστικών ερευνών και μελετών, Αθήνα 1991, σελ. 96.

²⁹ ο.π. σελ. 98.

γ) Δυσικοί, αλιευτικοί, βιοτεχνικοί Συνεταιρισμοί

Στο ενεργητικό των Γεωργικών³⁰ Συνεταιρισμών της χώρας μας εγγράφονται σήμερα :

- Η μεγάλη εξάπλωση και η κοινωνική δικτύωση τους στην ύπαιθρο
- Οι σημαντικές εγκαταστάσεις που διαθέτουν (αποθηκευτικοί χώροι, μεταποιητικές μονάδες, κτίρια, οικόπεδα, μηχανικοί εξοπλισμοί). Μεγάλο τμήμα σύγχρονων εγκαταστάσεων έγινε με επενδύσεις που συγχρηματοδότησε η Ε.Ε.
- Η διεκπεραίωση εργασιών για λογαριασμό της ΑΤΕ, του ελληνικού δημοσίου και της ΚΑΠ. Η παροχή υπηρεσιών μέχρι και το πιο απομακρυσμένο χωριό της επικράτειας (π. χ. διανομή εφοδίων, επιδοτήσεων, καλλιεργητικών δανείων, η συλλογή καταθέσεων ταμειυτηρίου κ. α.)
- Η συσσωρευμένη εμπειρία και η εγγύτητα του αγρότη.

Προβλήματα πολιτικής και νοοτροπίας

- Μακροχρόνια παράδοση κρατικών και κομματικών παρεμβάσεων
- Ενιασχόληση - υπέρ το δέον - των ηγετικών / αιρετών στελεχών με πολιτικές, συνδικαλιστικές δραστηριότητες, αλλά και υπέρ το δέον ανάμειξη σε καθημερινά διαχειριστικά ζητήματα
- Γενική παρανόηση του κοινωνικού ρόλου των συνεταιρισμών. Αντί για συλλογικό επιχειρηματικό όργανο της κοινωνικής οικονομίας,

---

³⁰ Ανταγωνιστική γεωργία και αγροτική ανάπτυξη. Καίρια διαρθρωτικά προβλήματα και αντιμετώπισή τους. Αθήνα 1998. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, σελ. 38.

εκλαμβάνεται από πολλούς σαν δίκτυο εξυπηρέτησης του κράτους, των παροχών ή κατ' άλλους σαν όργανο συνδικαλιστικό – διεκδικητικό.

Προβλήματα δομής και συγκρότησης

- Κατακερματισμός σε χιλιάδες μικρούς πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς και πολυάριθμες ενώσεις. Το σκηνικό συμπληρώνουν μερικές μεγάλου μεγέθους κλαδικές τριτοβάθμιες οργανώσεις κατά κανόνα χρεοκοπημένες.
- Ο νόμος επιβάλλει μια ασφυκτική γεωγραφική, πυραμδική συγκρότηση που αποτυπώνει και εξυπηρετεί πρώτιστα τη συνδικαλιστική έκφραση του κινήματος και δευτερεύοντος μόνο την επιχειρηματική του έκφραση.

Προβλήματα αποτελεσματικής λειτουργίας

- Μικρό, συχνά, οικονομικό μέγεθος και χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης σε συγκεκριμένο αντικείμενο επιχειρηματικής δράσης.
- Τα μέλη (φυσικά πρόσωπα) δεν συμμερίζονται τις ζημιές του συνεταιρισμού στο μέτρο που τους αναλογεί. Συχνά υπήρξαν περιπτώσεις όπου ωφελήθηκαν σε βάρος του νομικού προσώπου (του συνεταιρισμού). Το προϊόν των μελών αγοράζεται π. χ. από το συνεταιρισμό, σε καθορισμένη τιμή, την επιχειρηματική όμως ευθύνη για την εμπορία του αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου ο συνεταιρισμός.
- Τα μέλη δεν εισφέρουν την αναγκαία μερίδα ώστε ο συνεταιρισμός να έχει τα απαραίτητα ίδια κεφάλαια.
- Οι κανόνες που καθορίζουν τις υποχρεώσεις του μέλους είτε είναι πολύ ελαστικοί, είτε δεν τηρούνται.

- Χαμηλό επίπεδο τεχνογνωσίας και management.
- Ελλιπής έλεγχος νομιμότητας της οικονομικής διαχείρισης.

2) Ευρωπαϊκό πλαίσιο

α) Εισαγωγή

Από την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) το 1957, ο αγροτικός τομέας έχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της ολοκληρωμένης οικονομικής, εμπορικής και διαρθρωτικής πολιτικής του νέου Οργανισμού που διατυπώθηκε στη Συνθήκη της Ρώμης.

Μπορούν να αναφερθούν αρκετοί λόγοι³¹ για αυτό :

Πρώτον, η αγροτική δραστηριότητα ήταν πάντα ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες στην Ευρωπαϊκή, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή. Δεύτερον, ο αγροτικός τομέας ήταν, ιστορικά, βασική πηγή αιτημάτων και εντάσεων μεταξύ των Ευρωπαϊκών εθνών και χωρών. Τρίτον, οι Ευρωπαίοι αγρότες ασκούσαν (και ασκούν ακόμα) ισχυρή πολιτική επιρροή στα Κοινοβουλευτικά δημοκρατικά συστήματα της Ευρώπης. Τέταρτον και σημαντικότερο, στη μεταπολεμική περίοδο και μετά την τραγική εμπειρία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, στρατηγική επιλογή για τις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες υπήρξε η άμεση υλοποίηση και διασφάλιση της διατροφικής ασφάλειας.

Επιπλέον, αποτελούσε πάντα κοινή διαπίστωση ότι η Ευρωπαϊκή γεωργία έχει τη δική της ιδιαίτερη φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όσον αφορά :

---

³¹ ΙΑΓΕ : Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών
Σύγχρονοι Προβληματισμοί για τον Αγροτικό Τομέα. Τεύχος 4 σελ. 20

- στην εδαφική κάλυψη
- στην ύπαρξη διαφορετικών περιοχών με ιδιαίτερα γνωρίσματα
- στο μεγάλο αριθμό οικογενειακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων (ένα σύνολο 8 εκατομμυρίων κτημάτων, τριπλάσιο από αυτό στις ΗΠΑ) με μικρό μέγεθος.
- στην ποικιλία των Ευρωπαϊκών αγροτικών προϊόντων και τις μεγάλες διαφορές στις αποδόσεις
- στους πολλαπλούς ρόλους που επιτελούν οι αγρότες και γενικά ο αγροτικός τομέας

Αναφορικά με τα παραπάνω, η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) ανακοινώθηκε επισήμως το 1957 ως ένα από τα στοιχεία – κλειδιά της πρώτης Συνθήκης της Ρώμης.

Από την άποψη αυτή, η ΚΑΠ, που υπήρξε εξ' αρχής η σημαντικότερη (τομεακή) πολιτική της ΕΕ, βρίσκεται στο προσκήνιο της διαδικασίας για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Στην ουσία, η λειτουργία της ΚΑΠ έχει θεωρηθεί ως «ακρογωνιαίος λίθος» της ίδιας της διαδικασίας ολοκλήρωσης, καθώς είναι η πληρέστερη κοινή πολιτική που έχει διαμορφωθεί και επιδιωχθεί από την ΕΕ και συσχετίζεται, ως ένα βαθμό, με την πλειοψηφία των υπολοίπων τομεακών πολιτικών (διαρθρωτική, κοινωνική, περιβαλλοντική, ανταγωνιστική, εμπορική κλπ.)

Στα 40 περίπου χρόνια εφαρμογής της ΚΑΠ³², ο ρόλος της γεωργίας ως οικονομικού τομέα στην ΕΕ φθίνει σταθερά, αποτελώντας σήμερα το 2,5% περίπου της συνολικής Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας, ενώ τα αγροτικά εμπορεύματα αποτελούν σχεδόν το 9% των συνολικών εξαγωγών και το 11-

---

³² ο.π. σελ. 22

12^ο των συνολικών εισαγωγών. Η συνεισφορά του τομέα στην απασχόληση, αν και έχει μειωθεί επίσης δραματικά, παραμένει σημαντική καθώς περίπου 16 εκατομμύρια άνθρωποι (5,3% του συνολικού εργατικού δυναμικού σε σύγκριση με το 2,5% στις ΗΠΑ) εξακολουθούν να εργάζονται σε αγροκυλλιέργειες. Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη άλλες δραστηριότητες εισροών και μεταποίησης όπως οι εισροές που αγοράζουν οι αγρότες, η μεταποίηση και διάθεση τροφίμων, οι δραστηριότητες χονδρικής και λιανικής πώλησης, ο αγροτουρισμός και οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες, μπορούμε να πούμε ότι η γεωργία έχει μια ευρύτερη επιρροή στην Ευρωπαϊκή οικονομία πέραν αυτής που επισημαίνουν οι αριθμοί παραγωγής, εμπορίου και απασχόλησης.

Επιπλέον, αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι ο ρόλος της γεωργίας έχει διευρυνθεί κατά τη δεκαετία του '90 μέσω αλλαγής στις ενεχόμενες έννοιες :

Ως οικονομική δραστηριότητα, η γεωργία έχει, όχι μόνο να εγγυηθεί την ασφάλεια των τροφίμων αλλά και να παράσχει προϊόντα υψηλής ποιότητας, ανταποκρινόμενη στις νέες απαιτήσεις των καταναλωτών, που έχουν αρχίσει να ζητούν αποδοτική παραγωγή και ανταγωνιστικές τιμές τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική αγορά.

Αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ότι η γεωργία παίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση, την προστασία και την ανάπτυξη του περιβάλλοντος.

Η γεωργία είναι σημαντικός παράγοντας που συμβάλει στην εξισορρόπηση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στις αγροτικές περιοχές και συνεπώς αποτελεί αναπόσπαστο μέρος μιας ενιαίας, πολυκλαδικής, ολοκληρωμένης αγροτικής αναπτυξιακής πολιτικής. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι αγροτικές περιοχές αποτελούν το 80% της επικράτειας της ΕΕ και πάνω από το 25% του πληθυσμού της.

β) Κοινή Αγροτική Πολιτική³³ της Ευρωπαϊκής Ένωσης :

Περιεχόμενο , Μέσα και Αποτελέσματα

Μέχρι το 1992, η βασική ιδέα πίσω από την ΚΑΠ ήταν να παράσχει ένα πλαίσιο στήριξης και προστασίας για τη γεωργία, βασιζόμενο σχεδόν αποκλειστικά σε ένα μηχανισμό στήριξης των τιμών, ως μέσον αύξησης της αγροτικής παραγωγής και της παραγωγικότητας καθώς και διασφάλισης του αγροτικού εισοδήματος. Η σημαντικότερη διάσταση του μηχανισμού αυτού ήταν να διασφαλίσει ότι οι τιμές των αγροτών της Κοινότητας ήταν υψηλότερες από το μέσο όρο των διεθνών τιμών.

Το σύστημα αυτό αποδείχθηκε επιτυχές στην επίτευξη των περισσότερων από τους αρχικούς στόχους της ΚΑΠ, επιτρέποντας στην ΕΟΚ να μεταβληθεί με σχετικά γρήγορους ρυθμούς από πλήρως ελλειμματική σε πλεονασματική στην παραγωγή βασικών προϊόντων και συνεπώς να μετατραπεί η ΕΕ από αμιγής εισαγωγέας σε αμιγή εξαγωγέα στην παγκόσμια αγορά.

Η ΚΑΠ σημείωσε εκπληκτική ανάπτυξη με την πάροδο του χρόνου, αν και εν τω μεταξύ πραγματοποιήθηκαν ποικίλες προσαρμογές της πολιτικής προκειμένου αυτή να ανταποκριθεί στις εξελίξεις της οικονομίας ή της αγοράς και να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες του προϋπολογισμού. Η σημαντικότερη από τις προσαρμογές αυτές ήταν η αναθεώρηση του 1992 που εξυπηρετούσε τους ίδιους στόχους αλλά ταυτόχρονα έκανε ένα αποφασιστικό βήμα προς ανατολισμό της γεωργίας προς την αγορά μετατρέποντας σταδιακά τους βασικούς μηχανισμούς της ΚΑΠ από σύστημα στήριξης των τιμών προς σύστημα άμεσης στήριξης εισοδήματος.

---

³³ ο.π. σελ 25

Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν στην αναθεώρηση του 1992 σχεδιάστηκαν κατά τρόπο ώστε να επιτευχθούν οι ακόλουθοι βασικοί³⁴ στόχοι :

Να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των αγροτικών προϊόντων της ΕΕ στις εγχώριες και εξαγωγικές αγορές μέσω επαρκών μειώσεων των τιμών οι οποίες, μεταξύ άλλων, θα επέτρεπαν την ανακοπή της πτώσης στη χρήση δημητριακών σε ζωοτροφές (αυτό θεωρήθηκε σημαντικό, γιατί, λόγω των διαφορών μεταξύ των υψηλών εσωτερικών τιμών των δημητριακών και των χαμηλών τιμών των εισαγόμενων ως υποκατάστατων ελαιούχων σπόρων, η εσωτερική αγορά ζωοτροφών είχε χαθεί).

Να ελεγχθεί αποτελεσματικά η παραγωγή και να αναχθεί σε επίπεδα περισσότερο ευθυγραμμισμένα με τη ζήτηση της αγοράς, υποχρεώνοντας τους καλλιεργητές δημητριακών να αποσύρουν ένα συγκεκριμένο ποσοστό της αρόσιμης επιφάνειας από την παραγωγή κάθε χρόνο, εισάγοντας κίνητρα για εθελοντική ή και μόνιμη απόσυρση, και εφαρμόζοντας ποσοτικούς περιορισμούς, είτε μειώνοντας τις ποσοτώσεις (γάλα, καπνά) είτε θέτοντας όριο στον αριθμό των ζώων που δικαιούνται πριμοδότησης.

Να διασφαλιστούν τα εισοδήματα των αγροτών της Ένωσης, συνδυάζοντας τις περικοπές των τιμών με άμεσες αντισταθμιστικές ενισχύσεις, και να εστιαστεί η στήριξη του εισοδήματος εκεί όπου είναι περισσότερο απαραίτητο (μέσω ειδικής μεταχείρισης για τους μικρούς παραγωγούς) συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στον περιορισμό των εισοδηματικών ανισοτήτων.

Να διαμορφωθούν ή να ενισχυθούν συνοδευτικά μέτρα, με στόχο τη σύνδεση της ΚΑΠ με το περιβάλλον μέσω της ανάληψης αγρο-περιβαλλοντικής δράσης, παροχής κινήτρων για αναδάσωση και της εφαρμογής ενός σχήματος πρόωρης συνταξιοδότησης.

---

³⁴ AGENDA 2000 και Αγροτικός Τομέας

Οι βασικοί μηχανισμοί της ΚΑΠ

Υπάρχουν τρεις ενότητες – δράσεων³⁵, στις οποίες μπορούν να ενταχθούν τα πολυάριθμα μέτρα που συνιστούν την Κοινή Αγροτική Πολιτική.

Στην πρώτη ενότητα εντάσσονται όλα εκείνα τα μέτρα που δεν έχουν σχέση ούτε με το προϊόν αυτό καθαυτό, αλλά ούτε και με τους τρεις παραγωγικούς συντελεστές υπό την στενή τους έννοια.

Πρόκειται για μέτρα που καλύπτουν την κτηνιατρική, τη φυτοπροστασία, τη σποροπαραγωγή, την έρευνα ή τη νομοθεσία των τροφίμων. Αφορούν επίσης τους επιμέρους τομείς των δασών της αλιείας. Οι τομείς αυτοί διέπονται κυρίως από την εθνική νομοθεσία των κρατών-μελών. Οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών έχουν ενταθεί ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια με την ενοποίηση της εσωτερικής κοινοτικής αγοράς από 1.1.1993.

Στη δεύτερη ενότητα περιλαμβάνονται τα μέτρα που αφορούν κυρίως τους παραγωγικούς συντελεστές. Η ενότητα αυτή αποδίδεται με τον όρο «διαρθρωτικά μέτρα». Συνοπτικά, πρόκειται για :

- Μέτρα που αφορούν στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές και που πρόσφατα συμπληρώθηκαν με τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα και τα Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- Μέτρα που αποσκοπούν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, όπως κίνητρα για επενδύσεις.

Αθήνα 1997 Εκδόσεις ΙΑΓΕ σελ 37

³⁵ Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Γεωργίας : Στρατηγικές και πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης. Αναλυτικό κείμενο Μέρος Α. 6η έκδοση, Μάρτιος 1997, σελ. 26.

- Κίνητρα για βελτίωση της υποδομής στον τομέα της μεταποίησης των γεωργικών προϊόντων.
- Μέτρα αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών.
- Ρυθμίσεις για την προώθηση των Ομάδων Παραγωγής
- Εκτατικοποίηση της παραγωγής, πρόωρη συνταξιοδότηση, εισοδηματικές ενισχύσεις και άλλα κοινωνικο-διαρθρωτικά μέτρα.
- Δράσεις σχετικά με το περιβάλλον.

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει τις ρυθμίσεις που αφορούν άμεσα τα γεωργικά προϊόντα. Τέτοια μέτρα είναι οι εγγυημένες τιμές, οι ενισχύσεις στην παραγωγή, οι εξαγωγικές επιδοτήσεις, η αποθεματοποίηση.

Το σύνολο των κοινοτικών ρυθμίσεων που αφορούν ένα συγκεκριμένο προϊόν αποκαλείται Κοινή Οργάνωση Αγοράς (Κ.Ο.Α.)³⁶ για το προϊόν αυτό.

Τα κύρια συστήματα των Κοινών Οργανώσεων Αγοράς είναι το κλασσικό ή σύστημα εισφορών – επιστροφών και το σύστημα ενισχύσεων στην παραγωγή. Σύμφωνα με το κλασσικό σύστημα, η διαφορά μεταξύ των υψηλών κοινοτικών τιμών παραγωγού και των χαμηλών διεθνών τιμών καλύπτεται από μια εξαγωγική επιδότηση, εάν πρόκειται για εξαγωγή ή ένα εισαγωγικό τέλος στην περίπτωση των εισαγωγών.

Ο κοινοτικός καταναλωτής φέρει το βάρος των υψηλών κοινοτικών τιμών. Σύμφωνα με το σύστημα των ενισχύσεων στην παραγωγή, η διαφορά τιμών καλύπτεται με μια ενίσχυση στον παραγωγό. Ο κοινοτικός παραγωγός απολαμβάνει υψηλές τιμές, ενώ ο κοινοτικός καταναλωτής καταβάλλει το επίπεδο των διεθνών τιμών. Εδώ η διαφορά των τιμών καλύπτεται από τον κοινοτικό προϋπολογισμό. Και στα δύο συστήματα η διαφορά μεταξύ

---

³⁶ ο.π. σελ 24

κοινοτικών και διεθνών τιμών πληρώνεται πάντοτε από τον καταναλωτή ή τον προϋπολογισμό.

Σε προϊόντα με υψηλό βαθμό αυτάρκειας επιλέγεται το κλασσικό σύστημα (γάλα, ζάχαρη) γιατί διαφορετικά το κόστος για τον προϋπολογισμό θα ήταν πολύ μεγάλο.

Σε προϊόντα με μεγάλη ελλειμματικότητα επιλέγεται το σύστημα της ενίσχυσης στην παραγωγή, δεδομένου ότι για μια μικρή παραγωγή δεν θα ήταν σκόπιμο να επιβαρυνθεί ολόκληρη η κατανάλωση (βαμβάκι, ελαιούχοι σπόροι).

Αξίζει να τονιστεί η λειτουργία του θεσμού της κοινοτικής παρέμβασης στη στήριξη του εισοδήματος του παραγωγού. Με τον όρο παρέμβαση εννοούμε την υποχρέωση της Ε.Ε. να αγοράζει μέσω ειδικών φορέων, που ορίζονται από τα κράτη – μέλη, την ποιότητα του προϊόντος που έχει προσφερθεί από τους παραγωγούς.

Στην πραγματικότητα, οι τιμές παραγωγού καθορίζονται από δύο επίπεδα. Ένα κατώτερο (τιμές παρέμβασης) και ένα υψηλότερο (τιμές εισόδου από Τρίτες Χώρες).

Αποτελέσματα της ΚΑΠ

Η ΕΟΚ που στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 ήταν ελλειμματική σε γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα, μετετράπη από την προηγούμενη δεκαετία σε έντονα πλεονασματική. Ο όγκος της παραγωγής αυξάνεται κάθε χρόνο σε ποσοστό περίπου 2,5% ενώ η κατανάλωση μόνο κατά 0,5%. Ήδη, εδώ και πολλά χρόνια, συσσωρεύονται σημαντικά πλεονάσματα που για να

εκπονηθούν στις χαμηλές τιμές της διεθνούς αγοράς, απαιτούν τεράστιες δημοσιονομικές δαπάνες.

Οι δαπάνες του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού³⁷ και Εγγυήσεων (FEOGA) από 5 δις ECU που ήταν το 1975, έφθασαν τα 12 δις ECU το 1980, για να φτάσουν στα 37 δις ECU το 1994. Η αύξηση όμως της παραγωγής δεν ήταν αποτέλεσμα της γεωργικής δραστηριότητας όλων των αγροτών της ΕΕ. Μόνο οι μεγάλοι παραγωγοί συνεχίζουν να αυξάνουν της παραγωγή τους, ενώ οι μικροί παραγωγοί απλώς διατηρούν τη θέση τους. Σε μερικά προϊόντα το 10% των γεωργών καλύπτει το 60% της παραγωγής. Οι δαπάνες του κοινοτικού προϋπολογισμού κατανέμονται εξίσου άνισα : το 20% των παραγωγών εισπράττει το 80% του συνόλου των κοινοτικών ενισχύσεων.

Κατά κανόνα τα τυπικά προϊόντα του Βορρά (όπως γάλα, σιτηρά και ζαχαρότευτλα) τυγχάνουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης απ' ότι τα τυπικά προϊόντα του Νότου (όπως τα φρούτα και τα λαχανικά). Σε μία μελέτη που έγινε για λογαριασμό της Commission και η οποία εξέτασε τις περιφερειακές επιπτώσεις της ΚΑΠ, η κατάσταση συνοψίστηκε ως εξής :³⁸

« Χωρίς να είμαστε σε θέση να αποδώσουμε αποφασιστικό ρόλο στην ΚΑΠ σχετικά με την επιδείνωση των ανισορροπιών στην αύξηση των περιφερειακών αγροτικών εισοδημάτων, μπορεί να επιβεβαιωθεί :

- ότι η στήριξη της αγροτικής παραγωγής κατ' αναλογία της παραγόμενης ποσότητας και η μεγαλύτερη στήριξη προς το γάλα, τα σιτηρά και τη ζάχαρη έχουν ευνοήσει τις μεγάλου και μεσαίου μεγέθους εκμεταλλεύσεις της Βόρειας Ευρώπης.

---

³⁷ ο.π. σελ 27

³⁸ Rosemary Fennell: Η κοινή αγροτική πολιτική. Συνέχεια και αλλαγή. Εκδόσεις Θεμέλιο, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 351.

- από την άλλη, η αδυναμία της κοινωνικο-διαρθρωτικής πολιτικής να συμβάλει στη στήριξη της παραγωγής σε περιφέρειες της νότιας Ευρώπης, καθώς και η μικρότερη στήριξη που παρέχεται στα φρούτα και στα λαχανικά έχουν καταστήσει αδύνατο το να απαλλαγούν από τη σχετική φτώχεια οι περιφέρειες αυτές» (Commission, 1981 d, 81).

γ) Στόχοι και προοπτικές της ΚΑΠ για το μέλλον

Εισηγητική Έκθεση³⁹ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη μεταρρύθμιση της γεωργικής πολιτικής

Από τη δημιουργία της, η Κοινή Γεωργική Πολιτική κατόρθωσε να προσαρμοστεί και να εξελιχθεί αντιμετωπίζοντας διαδοχικές προκλήσεις : καταρχήν πέτυχε τους στόχους που ορίζονται στο άρθρο 39 της Συνθήκης, στη συνέχεια έθεσε υπό έλεγχο, κυρίως χάρη στη λήψη ποσοτικών μέτρων, τα πλεονάσματα που εμφανίστηκαν σε ορισμένους τομείς, και τελικά ακολούθησε μια νέα κατεύθυνση με βάση το συνδυασμό της μείωσης των τιμών και της χορήγησης αντισταθμιστικών ενισχύσεων. Αυτή ήταν η μεταρρύθμιση του 1992 της οποίας τα αποτελέσματα περιλαμβάνονται στο έγγραφο «Πρόγραμμα δράσης 2000».

Στο έγγραφο αυτό η Επιτροπή εξήγησε τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι ήταν πλέον καιρός να δοθεί νέα ώθηση στην ΚΓΠ και να περάσει σε μια καινούργια φάση.

---

³⁹ Ι.Α.Γ.Ε. - ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ : Σύγχρονοι προβληματισμοί για τον αγροτικό τομέα. Τεύχος 3, σελ. 9-12.

- Γιατί θα πρέπει να μεταρρυθμιστεί σήμερα η Κοινή Αγροτική Πολιτική

Στο έγγραφο «Πρόγραμμα δράσεων 2000» παρουσιάζεται η εξέλιξη στις κυριότερες γεωργικές αγορές, η οποία μελλοντικά ενέχει μεγάλους κινδύνους για την ευρωπαϊκή γεωργία. Αφενός διαπιστώνεται ότι οι περισσότερες αναλύσεις που εκπονήθηκαν σχετικά με τις προοπτικές της παγκόσμιας αγοράς συγκλίνουν στην πρόβλεψη μιας έντονης ανάπτυξης της ζήτησης καθώς και των τιμών που επιτρέπουν τη δημιουργία κερδών.

Εξάλλου, είναι σαφές το γεγονός ότι το υφιστάμενο των τιμών στην Ε.Ε. εξακολουθεί να είναι υπερβολικά υψηλό για να καταστεί δυνατό να επωφεληθεί η Ένωση από τη διεύρυνση της παγκόσμιας αγοράς, λαμβανομένων υπόψη των διεθνών δεσμεύσεων της Ένωσης. Εάν δεν επανορθωθεί η κατάσταση αυτή, οι συνέπειες είναι εύκολο να προβλεφθούν : θα επανεμφανιστούν τα πλεονάσματα, θα αρχίσουν εκ νέου να αυξάνονται τα αποθέματα με δυσβάσταχτα δημοσιονομικό κόστος. Η Ε.Ε. θα απολέσει σταδιακά τη θέση της τόσο στις διεθνείς αγορές όσο και στις εσωτερικές και τούτο όχι μόνο για τα ίδια τα γεωργικά προϊόντα αλλά και για τα μεταποιημένα. Τούτο θα έχει επίσης επιζήμιες επιπτώσεις για την απασχόληση.

Η Κοινή Γεωργική Πολιτική είχε ορισμένες αρνητικές επιπτώσεις οι οποίες αντιμετωπίστηκαν εν μέρει μόνο από τη μεταρρύθμιση του 1992. Η παρεχόμενη στήριξη κατανέμεται αρκετά άνισα και επικεντρώνεται στις περιφέρειες και στους παραγωγούς που δεν παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα μειονεκτήματα. Η κατάσταση αυτή είχε αρνητικές επιπτώσεις στη χωροταξία και τον αγροτικό χώρο, ο οποίος επλήγη ιδιαίτερα από την παρακμή της γεωργικής δραστηριότητας σε πολλές περιφέρειες. Στα προβλήματα αυτά

προστίθεται η ανάπτυξη σε άλλες περιφέρειες γεωργικών πρακτικών που είναι υπερβολικά εντατικές και έχουν συχνά σοβαρές επιπτώσεις από άποψη περιβάλλοντος και ανάπτυξης ζωνόσων.

Η γεωργία των 15 χωρών της Ένωσης παρουσιάζει μεγάλες διαφορές από άποψη φυσικών πόρων, τρόπων εκμετάλλευσης, επιπέδου ανταγωνιστικότητας και εισοδημάτων, καθώς επίσης και από άποψης παράδοσης. Αυτό αποτελεί τη δύναμη της ευρωπαϊκής γεωργίας, τον καινοτόμο χαρακτήρα της και την ποιότητά της. Οι διαφορές αυτές όμως για να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο επωφελείς, προϋποθέτουν να λαμβάνεται δεόντως υπόψη ο τρόπος με τον οποίο η γεωργική πολιτική χαράσσεται και εφαρμόζεται.

Ο σημερινός τρόπος λειτουργίας και διαχείρισης της ΚΑΠ είχε καθορισθεί για μια κοινότητα με έξι κράτη-μέλη και έκτοτε ελάχιστα τροποποιήθηκε. Δεν προσαρμόστηκε στην Ένωση των δεκαπέντε που ετοιμάζεται να υποδεχθεί νέα μέλη. Τούτο συνεπάγεται ένα πολύπλοκο μηχανισμό από μέρους των γεωργών σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί.

Πρέπει επομένως να δημιουργηθεί ένα νέο πρότυπο περισσότερο αποκεντρωμένο το οποίο θα προσφέρει στα κράτη-μέλη τα μέσα να αντιμετωπίσουν μόνα τους ορισμένα προβλήματα, λαμβάνοντας αποτελεσματικότερα υπόψη την ιδιαιτερότητα ενός συγκεκριμένου τομέα ή των δεδομένων τοπικών συνθηκών.

Η εν λόγω εξέλιξη όμως θα πρέπει να ελέγχεται προσεκτικά, έτσι ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος στρέβλωσης του ανταγωνισμού ή επανακρατικοποίησης της ΚΑΠ.

Τούτο προϋποθέτει ότι ο αυξημένος βαθμός ελευθερίας που παραχωρείται στα κράτη-μέλη θα πρέπει να εκφράζεται στο πλαίσιο κοινών κριτηρίων, σαφών

και λεπτομερών, για τη λειτουργία ενός συστήματος κοινοτικής χρηματοδότησης και αυστηρών μηχανισμών ελέγχου.

Ο προσδιορισμός και η διατήρηση μιας νέας ισορροπίας μεταξύ της κοινής διαχείρισης και της αυξημένης αποκέντρωσης, αποτελούν αναμφίβολα ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των επερχόμενων ετών.

Στις εν λόγω προκλήσεις εσωτερικής φύσης, οι οποίες επαρκούν μόνες τους για να αιτιολογήσουν τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, θα πρέπει να προστεθούν δύο στοιχεία εξωτερικής φύσης.

- Το πρώτο, η μελλοντική διεύρυνση της Ένωσης έχει ήδη εξεταστεί στο έγγραφο «Πρόγραμμα δράσης 2000».
- Το δεύτερο στοιχείο αφορά τις διεθνείς εμπορικές διαπραγματεύσεις που αναμένεται να πραγματοποιηθούν, είτε πρόκειται για το νέο γεωργικό «γύρο» του ΠΟΕ, είτε για διαπραγματεύσεις με σκοπό τη σύναψη διμερών εμπορικών συμφωνιών.

Δεν πρέπει να αναμένεται ότι οι εν λόγω διαπραγματεύσεις θα οδηγήσουν στην αντιστροφή των τάσεων προς την κατεύθυνση μιας μεγαλύτερης φιλελευθεροποίησης του εμπορίου, με όλες τις επιπτώσεις που συνεπάγεται τούτο για την κοινοτική αγορά.

Η Ένωση πρέπει να προετοιμάσει την γεωργία της για τις εν λόγω διαπραγματεύσεις.

Τούτο έχει δύο σημαντικές επιπτώσεις :

- Η πρώτη είναι ότι η Ένωση πρέπει να χαράξει την γεωργική πολιτική που επιθυμεί κατά τα επερχόμενα έτη, λαμβάνοντας υπόψη τα ίδια συμφέροντα της και εκτιμώντας κατά ρεαλιστικό τρόπο την εξέλιξη της διεθνούς συγκυρίας.

- Η δεύτερη είναι ότι πρέπει να είναι σαφές για όλους το γεγονός ότι η μεταρρύθμιση που θα αποφασισθεί θα καθορίζει τα όρια που θα μπορέσει η Ένωση να αποδεχθεί κατά τις προσεχείς διεθνείς διαπραγματεύσεις.

- Ποια τα βασικά χαρακτηριστικά της προτεινόμενης μεταρρύθμισης⁴⁰

Λαμβάνοντας υπόψη της προηγηθείσα ανάλυση, η Commission καθόρισε ορισμένες γενικές κατευθύνσεις επί των οποίων βασίζονται οι προτάσεις μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ :

- Η ανταγωνιστικότητα πρέπει να διασφαλιστεί με επαρκώς σημαντικές μειώσεις τιμών έτσι ώστε να διασφαλιστεί η ανάπτυξη εσωτερικών τρόπων διάθεσης και η αυξημένη συμμετοχή της ευρωπαϊκής γεωργίας στην ανάπτυξη της παγκόσμιας αγοράς. Η μείωση των τιμών αντισταθμίζεται από την αύξηση των άμεσων ενισχύσεων κατά τρόπο που να διατηρείται το εισόδημα των παραγωγών.

- Η αρχή σύμφωνα με την οποία πρέπει να καθορισθεί μια νέα κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Βρυξελλών και των κρατών-μελών οδηγεί σε μια νέα προσέγγιση όσον αφορά ορισμένα ιδιαίτερα σημαντικά θέματα.

Κατά τον τρόπο αυτό :

- Η αντιστάθμιση, υπό μορφή άμεσων ενισχύσεων στους παραγωγούς οργανώνεται κατά τρόπο διαφορετικό σε σχέση με το 1992. Τμήμα της αντιστάθμισης αυτής θα χορηγηθεί υπό μορφή εθνικών κονδυλίων, που

---

⁴⁰ ο.π. σελ 10

χρηματοδοτούνται πλήρως από το ΕΓΤΠΕ⁴¹ – τμήμα Εγγυήσεων, και κατανέμονται ανάλογα με το μέγεθος της εθνικής παραγωγής. Κάθε κράτος-μέλος θα δύναται να κατανέμει τα κονδύλια αυτά με βάση τις δικές του επιλογές, ενώ παράλληλα θα υποχρεούται να τηρεί ορισμένα κοινοτικά κριτήρια έτσι ώστε να αποφεύγονται οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού. Καθένα από τα κράτη-μέλη θα διαθέτει τα μέσα για να καθορίσει την ισορροπία που επιθυμεί μεταξύ της εντατικής και της εκτατικής παραγωγής.

- Ο νέος κανονισμός για την αγροτική ανάπτυξη, ο οποίος συγκεντρώνει σε ένα ενιαίο πλαίσιο το σύνολο των μέτρων αγροτικής ανάπτυξης, παρέχει στα κράτη-μέλη τη δυνατότητα να καθορίζουν τα ίδια τις προτεραιότητές τους και να προβαίνουν στις δικές τους επιλογές μεταξύ των μέτρων που περιλαμβάνονται στον κανονισμό. Οι επιλογές αυτές θα αποφασίζονται στο πλαίσιο ενός συνολικού προγραμματισμού.
- Αυτή η κίνηση αποκέντρωσης συνοδεύεται λογικά από μια μεγάλη προσπάθεια απλούστευσης των ρυθμίσεων. Ένα παράδειγμα είναι ο νέος κανονισμός για την αγροτική ανάπτυξη, ο οποίος οδηγεί στην εξαφάνιση μεγάλου αριθμού κανονισμών που είναι πολύπλοκοι και συχνά ασύνδετοι μεταξύ τους.
- Η βούληση της Commission να αναθέσει στη γεωργική πολιτική νέες αποστολές, έτσι ώστε να της παράσχει τη δυνατότητα να ανταποκριθεί ικανοποιητικότερα στις προσδοκίες της κοινωνίας, εκφράζεται με ορισμένες νέες κατευθύνσεις :

---

⁴¹ ΕΓΤΠΕ : Ευρωπαϊκό γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού & Εγγυήσεων - FEOGA

α) Η ενέργεια υπέρ του περιβάλλοντος ενισχύεται ουσιαστικά. Οι πόροι που διατίθενται για τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα αυξάνονται και οι ενισχύσεις στις μειονεκτικές ζώνες θα μετασχηματιστούν αποτελώντας ένα μέσο που θα επιτρέψει τη σταθεροποίηση, ή ακόμα και την προώθηση των μεθόδων καλλιέργειας με χαμηλή ενδιάμεση κατανάλωση. Σημαντική προσπάθεια καταβάλλεται για την πραγματική εκτατική παραγωγή του βοείου κρέατος, χάρη σε μια σχεδόν τριπλή πριμοδότηση που χορηγείται για την εν λόγω κτηνοτροφική. Τέλος τα κράτη-μέλη θα πρέπει να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα έτσι ώστε να τηρούνται οι περιβαλλοντικοί κανόνες, συμπεριλαμβανομένης της μείωσης ή της κατάργησης των άμεσων ενισχύσεων.

β) Ο νέος κανονισμός για την αγροτική ανάπτυξη θέτει για πρώτη φορά τις βάσεις μιας συνολικής και συνεκτικής πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης, η οποία θα έχει ως αποστολή τη συμπλήρωση της πολιτικής της αγοράς, διασφαλίζοντας ότι οι γεωργικές δαπάνες θα συμβάλλουν ικανοποιητικότερα σε σχέση με το παρελθόν στη χωροταξία και στην προστασία της φύσης.

γ) Η αγροτική ανάπτυξη καθίσταται κατά τον τρόπο αυτό το δεύτερο θεμέλιο της ΚΑΠ. Αυτή η εξέλιξη θα ενισχυθεί με κοινοτική χρηματοδότηση μέτρων αγροτικής ανάπτυξης σε όλες τις αγροτικές ζώνες και με τη μεταφορά χρηματοδότησης του μεγαλύτερου μέρους των δαπανών από το τμήμα Προσανατολισμού του ΕΓΤΠΕ στο τμήμα Εγγυήσεων.

- Προτείνοντας αύξηση κατά 2% των γαλακτοκομικών ποσοστώσεων, η Επιτροπή επιθυμεί να εκφράσει δύο ιδιαίτερα σαφή πολιτικά μηνύματα. Η αύξηση θα χρησιμοποιηθεί κατά το ήμισυ για τις ορεινές

περιφέρειες και κατά το άλλο ήμισυ για την ενθάρρυνση της εγκατάστασης νεαρών παραγωγών.

- Η Επιτροπή επιθυμεί επίσης να υπογραμμίσει τη σπουδαιότητα που προσδίδει στα μεσογειακά προϊόντα υποβάλλοντας πρόταση μεταρρύθμισης της οργάνωσης αγοράς ελαιόλαδου.
- Τέλος, είναι σημαντικό να αντιμετωπισθούν ορισμένες ανισότητες ή καταχρήσεις που βλάπτουν σοβαρά την εικόνα της ΚΑΠ. Για το λόγο αυτό :

Προτείνεται να τεθεί όριο, μειούμενο σταδιακά, στο σύνολο των άμεσων ενισχύσεων που δύναται να χορηγούνται σε μια εκμετάλλευση στο πλαίσιο των διαφόρων καθεστώτων στήριξης που συνδέονται με την οργάνωση της αγοράς. Η Επιτροπή επιθυμεί κατά τον τρόπο αυτό, να μην αποτελέσει η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ την ευκαιρία για υπερβολική χορήγηση επιδοτήσεων σε ορισμένες γεωργικές εκμεταλλεύσεις.

Τα κράτη-μέλη θα έχουν στο εξής τα νομικά μέσα να καταβάλλουν τις άμεσες ενισχύσεις σε εκείνους που ασκούν πραγματικά μια γεωργική δραστηριότητα. Κατά τον τρόπο αυτό, θα καταστεί δυνατό να δοθεί τέλος στις διαπιστωθείσες καταχρήσεις από το 1992' χάρη σε ευφυή νομικά κατασκευάσματα, εισπράττουν ενισχύσεις στο πλαίσιο της ΚΑΠ άτομα τα οποία δεν ασκούν γεωργικές δραστηριότητες.

Τα κράτη-μέλη θα έχουν τη δυνατότητα να προσαρμόζουν, δηλαδή να μειώνουν, τις άμεσες ενισχύσεις που χορηγούνται σε εκμεταλλεύσεις και τούτο με βάση κριτήρια τα οποία θα πρέπει να καθοριστούν από το κράτος-μέλος, που συνδέονται με την απασχόληση εργατικού δυναμικού στην εκμετάλλευση. Το προϊόν της προσαρμογής αυτής θα

διατεθεί από το κράτος-μέλος για μέτρα γεωργοπεριβαλλοντικού χαρακτήρα.

Όλες οι προτάσεις αυτές έχουν τελικά ως στόχο να δώσουν, κατά τα επερχόμενα έτη, συγκεκριμένη μορφή σε ένα ευρωπαϊκό γεωργικό πρότυπο.

Ποια πρέπει, σύμφωνα με την Commission, να είναι τα βασικά αυτού του προτύπου :

- μια ανταγωνιστική γεωργία που θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει σταδιακά την παγκόσμια αγορά, χωρίς την καταχρηστική παροχή επιδοτήσεων, οι οποίες σε διεθνή κλίμακα καθίστανται όλο και λιγότερο αποδεκτές.
- μια γεωργία της οποίας οι μέθοδοι παραγωγής πρέπει να είναι ορθές, περιβαλλοντικά αποδεκτές, ικανές να δώσουν προϊόντα ποιότητας τα οποία θα ανταποκρίνονται στις προσδοκίες της κοινωνίας.
- μια γεωργία πλούσια από την πολυμορφία της και τις παραδόσεις της, της οποίας η αποστολή δεν θα είναι μόνο να παράγει αλλά και να διατηρεί την πολυμορφία του τοπίου της και έναν ζωντανό και δραστήριο αγροτικό χώρο, που θα δημιουργεί θέσεις απασχόλησης και θα τις διατηρεί.
- Μία απλουστευμένη, κατανοητή γεωργική πολιτική, η οποία θα είναι δυνατόν να κάνει σαφή διαχωρισμό μεταξύ των αποφάσεων που θα πρέπει να λαμβάνονται από κοινού και εκείνων που θα πρέπει να παραμένουν αρμοδιότητα των κρατών-μελών.
- μια γεωργική πολιτική ικανή να αποδείξει σαφώς ότι οι δαπάνες που συνεπάγεται είναι αιτιολογημένες, διότι επιτρέπουν τη διασφάλιση των λειτουργιών που πρέπει να επιτελούν οι γεωργοί σύμφωνα με τις προσδοκίες της κοινωνίας.

3) Διεθνές Περιβάλλον

α) Π.Ο.Ε. : Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (πρώην GATT)

Η γενικευμένη ύφεση του 1930⁴² οδήγησε όλες τις δυτικές οικονομίες στη λήψη πλήθους προστατευτικών μέτρων εμπορικής πολιτικής με στόχο την αντιμετώπιση της ανεργίας και των ανισορροπιών των ισοζυγίων πληρωμών. Η αποτυχία των μέτρων αυτών οδήγησε στην ανάληψη διμερών διαπραγματεύσεων για μείωση των δασμών. Οι διαπραγματεύσεις αυτές σύντομα πήραν πολυμερή χαρακτήρα καθώς έγινε προφανές ότι από μια συμφωνία μεταξύ δύο χωρών επωφελούντο έμμεσα και τρίτες χώρες, δίχως να έχουν κάνει οι ίδιες οποιοσδήποτε παραχωρήσεις. Έτσι φθάσαμε το 1947 στη δημιουργία της GATT. Όλες οι βασικές αποφάσεις της GATT (από 1.1.1995 Π.Ο.Ε.) λαμβάνονται στα πλαίσια των λεγόμενων Γύρων, οι οποίοι συνέρχονται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Ανάμεσα στους Γύρους εξακολουθούν ωστόσο να γίνονται για διάφορα τρέχοντα θέματα συνεδριάσεις των εκπροσώπων των Συμβαλλόμενων Μερών, δηλαδή των κρατών-μελών της GATT. Οι αποφάσεις έχουν συναινετικό χαρακτήρα. Εκτός από τη Σύνοδο των Συμβαλλόμενων Μερών που γίνεται μια φορά το χρόνο, όπου κάθε συμβαλλόμενο μέρος έχει δικαίωμα μιας ψήφου, από το 1960 υφίσταται και το Συμβούλιο της GATT που συνέρχεται κάθε μήνα και

αποτελείται από αντιπροσώπους των Συμβαλλόμενων Μερών που επιθυμούν να συμμετέχουν με κύρια δραστηριότητα την επίβλεψη του έργου των επιμέρους (θεματικών) ομάδων εργασίας. Το διοικητικό έργο της GATT που εδρεύει στη Γενεύη, προετοιμάζεται από τη Γραμματεία της, της οποίας προΐσταται ο Γενικός Διευθυντής.

Η ύπαρξη της GATT αποβλέπει στη δημιουργία ενός μόνιμου πλαισίου που να εγγυάται τη σταθερότητα και τη διαχρονικότητα στις διεθνείς ανταλλαγές, στη σταδιακή εξάλειψη των υπαρχόντων περιορισμών που εμποδίζουν τη διενέργεια ελεύθερου εμπορίου και στη δημιουργία ενός συστήματος κανόνων και αρχών αποτροπής μονομερών προστατευτικών μέτρων.

Η ρύθμιση των εμπορικών σχέσεων βασίζεται πάνω σε ορισμένες βασικές αντιλήψεις-αρχές, που είναι οι⁴³ παρακάτω :

- Η αρχή της μη διάκρισης. Η σπουδαιότητά της έγκειται στην προώθηση της παγκόσμιας απελευθέρωσης του εμπορίου και όχι στη διμερή απόλαυση των αποτελεσμάτων των εμπορικών παραχωρήσεων. Βασική εξαίρεση της ισχύος της αρχής αυτής είναι η δυνατότητα δημιουργίας διακρατικών προτιμησιακών συμφώνων.
- Η αρχή της ανταποδοτικότητας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή χώρες που απολαμβάνουν εμπορικές παραχωρήσεις οφείλουν να ανταποδίδουν με δικές τους παραχωρήσεις. Από την ισχύ της αρχής της ανταποδοτικότητας έχουν εξαιρεθεί σε ορισμένες περιπτώσεις οι λιγότερο αναπτυγμένες οικονομικά χώρες.

---

⁴² Η πολυμιασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα. Επιστημονικός υπεύθυνος : καθηγητής Γιάννης Σαμαράς. ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ, σελ. 549.

⁴³ Αγροτική οικονομική θεωρία και πολιτική. Έκδοση Α'. Εκδόσεις Ευγ. Μπένου, Αθήνα 1996, σελ. 549-550.

- Η απαγόρευση της χρήσης ποσοτώσεων (quotas) και εξαγωγικών επιδοτήσεων (dumping). Με την αρχή αυτή επιδιώκεται η όποια προστασία της εγχώριας παραγωγής να παρέχεται μόνο με δασμούς που κατά γενική ομολογία αποτελούν το πλέον έντιμο μέτρο προστασίας της εγχώριας παραγωγής. Από τις ρυθμίσεις αυτές εξαιρούνται τα αγροτικά προϊόντα.

Τον Οκτώβριο του 1986 άρχισε στην πόλη Punt del Este της Ουρουγουάης ο αποκαλούμενος Γύρος της Ουρουγουάης. Τα κύρια θέματα του γύρου⁴⁴ ήταν :

- τα αγροτικά προϊόντα
- το εμπόριο των υπηρεσιών
- τα υφαντουργικά προϊόντα

Μέχρι και το Γύρο του Τόκιο (1973-1979) το διεθνές πλαίσιο ανταλλαγών αγροτικών προϊόντων είχε παραμείνει ουσιαστικά στο απυρόβλητο των συζητήσεων για μείωση της προστασίας. Παρόλο που τυπικά οι κανονισμοί της GATT θα έπρεπε να εφαρμόζονται και στο εμπόριο των αγροτικών προϊόντων οι οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες και κυρίως οι χώρες-μέλη της Ε.Ε. και η Ιαπωνία είχαν πετύχει με την εφαρμογή διάφορων ρητρών διαφυγής να διαμορφώσουν ένα ιδιαίτερα αποτελεσματικό πλέγμα προστασίας για τα αγροτικά προϊόντα.

Στις διαπραγματεύσεις που έγιναν στην Ουρουγουάη είχαν σχηματιστεί ουσιαστικά δύο μπλοκ, από τη μία οι ΗΠΑ με σύμμαχο την ομάδα των χωρών Cairns (Αργεντινή, Αυστραλία, Βραζιλία, Καναδάς και ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες) και από την άλλη η Ε.Ε. και η Ιαπωνία, σε σαφώς αμυντική θέση και με κύριο στόχο τις ελάχιστες δυνατές απώλειες, όσον αφορά την διατήρηση του ισχύοντος σε αυτές προστατευτικού καθεστώτος.

---

⁴⁴ ο.π. (σελ. 554-556).

Αιχμή των αμερικανικών θέσεων αποτελούσε η κατάργηση ουσιαστικά της ΚΑΠ της Ε.Ε. ή έστω η σημαντική μείωση της παρεχόμενης προστασίας μέσω δασμοποίησης του συνόλου των περιοριστικών μέτρων. Η συνέχιση των διαπραγματεύσεων τον Απρίλιο του 1989 βασίστηκε στην κοινή παραδοχή για ανάγκη βαθμιαίας μείωσης της παρεχόμενης στην αγροτική παραγωγή προστασίας και αύξηση του ρόλου των τιμών και της αγοράς στο μέλλον.

Πιο συγκεκριμένα συμφωνήθηκε κατ' αρχήν να επιδιωχθεί η κατάταξη των διαφόρων μέτρων στήριξης σε μέτρα επιτρεπόμενα, όπως π. χ. ενισχύσεις για έρευνα (μέτρα του λεγόμενου green box) μέτρα όπως οι αντισταθμιστικές εισφορές που θα έπρεπε να μετατραπούν σε δασμούς (yellow box) και σε μέτρα όπως οι επιδοτήσεις που θα έπρεπε δίχως άλλο να καταργηθούν, όπως π. χ. οι εξαγωγικές επιδοτήσεις (red box). Η κατάταξη των διαφόρων μέτρων στις κατηγορίες αυτές, καθώς και η συμφωνία για τη διάρκεια των απαραίτητων μεταβατικών περιόδων αποτέλεσαν στη συνέχεια το εναπομείναν και προφανώς δυσκολότερο μέρος των διαπραγματεύσεων.

Το Δεκέμβριο του 1991 υποβλήθηκε για συζήτηση το σχέδιο της τελικής πράξης, το οποίο προέβλεπε : μείωση της εσωτερικής στήριξης κατά 20% μέχρι το 1999, μείωση των εξαγωγικών επιδοτήσεων κατά 36% για την ίδια χρονική περίοδο και δασμοποίηση όλων των μέτρων εξωτερικής προστασίας, με την προοπτική της βαθμιαίας μείωσης τους στο μέλλον. Το κείμενο αυτό όπως και στη συνέχεια η συμφωνία μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΗΠΑ στα τέλη του 1992 (Συμφωνία του Blair House¹) αποτέλεσαν τη βάση της τελικής συμφωνίας του Γύρου για τα αγροτικά προϊόντα.

---

¹ βλέπε παρακάτω

- Η Συμφωνία του Blair House⁴⁵

Ενώ κατ' όνομα οι διαπραγματεύσεις του Γύρου της Ουρουγουάης διεξήχθησαν πολυμερώς, στην πραγματικότητα στις διαδικασίες κυριάρχησαν συγκεκριμένα μέρη, που χωρίς τη συνεργασία τους οι διαπραγματεύσεις ήταν καταδικασμένες να αποτύχουν. Οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ήταν κατά κανόνα οι πιο ισχυροί παίκτες και σε ότι αφορούσε τη γεωργία, καμία συμφωνία δεν ήταν εφικτή, αν δεν ήθελαν να τη δεχτούν οι ΗΠΑ και η Κοινότητα. Η επιθυμία τους να διαπραγματευτούν σοβαρά είχε υπονομευτεί από διαφωνίες πάνω σε διάφορα εμπορικά θέματα που από μόνα τους είχαν μικρότερη σημασία από τα ζωτικά ζητήματα του Γύρου της Ουρουγουάης, και που, παρ' όλα αυτά, μερικές φορές έπαιρναν τέτοια διάσταση ώστε να απειλούν να επισκιάσουν όλα τα άλλα. Το πιο σύνθετο απ' αυτά τα εμπορικά ζητήματα αφορούσε τους ελαιούχους σπόρους.

Το 1989 οι ΗΠΑ παραπονούνταν ότι διάφορες πλευρές του καθεστώτος της ΕΟΚ για τους ελαιούχους σπόρους έβλαπταν τα αμερικανικά εμπορικά συμφέροντα, και έτσι, βάσει της διαδικασίας διευθέτησης διαφορών της GATT, συστήθηκε μια ομάδα συζήτησης για να ερευνήσει το αίτημα. Αυτή η ομάδα υπέβαλε μια έκθεση το Δεκέμβριο του 1989 και ανακάλυψε ότι το κοινοτικό καθεστώς ελαιούχων σπόρων παραβίαζε τους κανόνες της GATT από δύο απόψεις. Πρώτον, υποστηρίχτηκε ότι η καταβολή επιδότησης στον μεταποιητή έθετε τους εσωτερικά παραγόμενους ελαιούχους σπόρους σε μια πιο προνομιούχο θέση από τους εισαγόμενους ηλιόσπορους που χρησιμοποιούνταν από τον ίδιο μεταποιητή και δεύτερον, ότι κατ' επέκταση, αυτή η κατάσταση αναιρούσε το προνόμιο το οποίο θα έπρεπε να έχουν

---

⁴⁵ Rosemary Fennell: ο.π. σελ. 509-522.

κερδίσει οι ΗΠΑ δυνάμει της συμφωνίας του 1962, που έλεγε ότι η Κοινότητα θα επιβάρυνε με μηδενικό δασμό τους εισαγόμενους ελαιούχους σπόρους.

Η Κοινότητα δέχθηκε τα ευρήματα της ομάδας αλλά, επειδή εκείνη την εποχή περίμεναν ότι ο Γύρος της Ουρουγουάης θα ολοκληρωνόταν κατά τα τέλη του 1990, αποφάσισαν να γίνει η μεταρρύθμιση του καθεστώτος των ελαιούχων σπόρων στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης του Γύρου.

Τελικά ο Γύρος της Ουρουγουάης δεν ολοκληρώθηκε μέχρι τέλους του 1990 και έτσι χάθηκε η ευκαιρία να συνδεθεί η μεταρρύθμιση του καθεστώτος των ελαιούχων σπόρων με το τέλος του Γύρου. Το 1991 η Κοινότητα εγκαινίασε τις συζητήσεις για τη μεταρρύθμιση MacSharry, μία μεγάλη συνιστώσα των οποίων υπήρξε η μείωση στις τιμές στήριξης της αγοράς και η στροφή στις άμεσες ενισχύσεις των αγροτών. Αυτό έδωσε την ευκαιρία να τροποποιηθεί το καθεστώς των ελαιούχων σπόρων, ώστε να αντικατασταθούν οι χορηγούμενες ενισχύσεις προς τους μεταποιητές με τυποποιημένες πληρωμές, βάσει της έκτασης στους αγρότες, ανεξάρτητες από την πραγματική παραγωγή ελαιούχων σπόρων, σε ένα δεδομένο έτος. Οι αντισταθμιστικές ενισχύσεις συνδέθηκαν με το επίπεδο ενισχύσεων προς τα σιτηρά με τέτοιον τρόπο, που να εμποδίζει τους παραγωγούς να έχουν κίνητρο να μετακινούνται μεταξύ καλλιεργειών.

Αυτό όμως δεν ήταν το τέλος της διαμάχης με τις ΗΠΑ για τους ελαιούχους σπόρους. Ενώ οι Αμερικάνοι αναγνώρισαν ότι το νέο καθεστώς ικανοποιούσε τις προϋποθέσεις της GATT σε ότι αφορούσε τους μεταποιητές, εξακολουθούσαν να υποστηρίζουν ότι η δασμολογική παραχώρησή τους το 1962 επηρεαζόταν αρνητικά και απαίτησαν την επανασύγκληση της ομάδας συζήτησης της GATT. Η ομάδα επιδοκίμασε το αίτημά τους. Η Κοινότητα είχε πλέον δύο επιλογές : είτε να τροποποιήσει το καθεστώς των ελαιούχων

σπόρων για άλλη μια φορά, είτε να επαναδιαπραγματευτεί την αρχική δασμολογική παραχώρηση. Τελικά επέλεξε την τελευταία επιλογή, προς μεγάλη ενόχληση των ΗΠΑ, οι οποίες απείλησαν να επιβάλουν διάφορες εμπορικές κυρώσεις σε προϊόντα κοινοτικής προέλευσης.

Στην πραγματικότητα οι ΗΠΑ ήθελαν μια ακόμα αλλαγή στο κοινοτικό καθεστώς των ελαιούχων σπόρων. Απαίτησαν να μειωθεί η παραγωγή της Κοινότητας από το επίπεδο των 13 εκατομ. τόνων στο επίπεδο των 6 εκατομ. τόνων ετησίως και ακόμα να μειωθούν οι αντισταθμιστικές ενισχύσεις προς τους αγρότες.

Η Κοινότητα ανησύχησε πως αν υιοθετείτο μια τέτοια προσέγγιση οι παραγωγοί ελαιούχων σπόρων θα έμπαιναν στον πειρασμό να στραφούν προς τα σιτηρά τα οποία παρουσίαζαν ήδη σοβαρό πλεόνασμα. Η Κοινότητα γνώριζε επίσης ότι η απώλεια του μεριδίου της αγοράς από τις ΗΠΑ σε χώρες όπως η Βραζιλία και η Αργεντινή οφειλόταν τόσο στην υψηλή τιμή του δολαρίου όσο και στη δυναμική παραγωγής ελαιούχων σπόρων στην Κοινότητα.

Νωρίς τον Νοέμβριο του 1992 οι ΗΠΑ έθεσαν τα θεμέλια για μονομερή αντίποινα ενάντια στην Κοινότητα, εξαιτίας της αποτυχίας της να επιλύσει το πρόβλημα των ελαιούχων σπόρων, αρχίζοντας με δασμολογικές ποινές της τάξεως του 100% σε επιλεγμένα αγροτικά προϊόντα. Αυτά τα μέτρα θα τίθενται σε ισχύ κατά τις αρχές του Δεκεμβρίου, αλλά στα τέλη Νοεμβρίου η Κοινότητα και η ΗΠΑ ήταν σε θέση να ανακοινώσουν ότι είχαν φτάσει σε μια συμφωνία για ένα συμβιβασμό στο θέμα των ελαιούχων σπόρων και άλλα σημαντικά εμπορικά θέματα. Αυτή η συμφωνία έγινε γνωστή ως Συμφωνία του Blair House.

Η συμφωνία για τους ελαιούχους σπόρους πήρε τη μορφή ενός Μνημονίου Κατανόησης, τα βασικά σημεία του οποίου ήταν ότι η Κοινότητα θα θέσπιζε μια βασική έκταση της τάξης των 5,1 εκατομ. εκταρίων για παραγωγή ελαιούχων σπόρων, αρχίζοντας από το 1995-1996. Οι ενισχύσεις καλλιεργειών θα γίνονταν σ' αυτή τη βασική έκταση, που θα μπορούσε να μειωθεί σύμφωνα με τις προϋποθέσεις αγρανάπαυσης. Οι πληρωμές στους παραγωγούς θα υφίσταντο μειώσεις, εάν παραβιαζόταν η βασική έκταση, και τέτοιες μειώσεις θα εφαρμόζονταν στο ίδιο και στο επόμενο εμπορικό έτος. Στην υπό αγρανάπαυση έκταση, στην οποία επιτρέπονταν βιομηχανικοί ελαιούχοι σπόροι, εάν τα υποπροϊόντα μιας τέτοιας παραγωγής υπερέβαιναν το 1 εκατομ. τόνους ετησίως (εκφραζόμενα σε ισοδύναμο σόγιας) θα υπήρχε διορθωτική παρέμβαση. Σε αντάλλαγμα γι' αυτές τις αλλαγές καθεστώτος, οι ΗΠΑ συμφώνησαν ότι θα εγκατέλειπαν οποιεσδήποτε περαιτέρω απαιτήσεις αποζημίωσης για επανορθώσεις της δασμολογικής παραχώρησης του 1962.

β) Ο.Ο.Σ.Α.

Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Στον ΟΟΣΑ συμμετέχουν 29 χώρες μεταξύ των οποίων είναι η Ελλάδα, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. καθώς επίσης και τα κράτη που απαρτίζουν την πιο ισχυρή οικονομική ομάδα του πλανήτη, την επονομαζόμενη G7.

Ο ΟΟΣΑ εκφράζει κυρίως τις επιδιώξεις των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών, διαδραματίζει δε, έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία των πολυμερών εμπορικών διαπραγματεύσεων. Τα κράτη μέλη δεν αναλαμβάνουν συγκεκριμένες δεσμεύσεις και υποχρεώσεις.

Το 1996, σύμφωνα με στοιχεία του ίδιου του οργανισμού⁴⁶, ο αριθμός των ατόμων οι οποίοι απασχολούνταν στον αγροτικό τομέα στις 7 πλουσιότερες χώρες του κόσμου έφτανε το 3,8% του Οικονομικά Ενεργού Πληθυσμού (Ο.Ε.Π.). Το αντίστοιχο ποσοστό της Ε.Ε. έφτανε το 5,1%, ενώ ο μέσος όρος των κρατών του ΟΟΣΑ ήταν 8,5%. Στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται στο 20,4%.

Ο ΟΟΣΑ από τις αρχές της δεκαετίας του '80 προσανατόλισε τη δράση του στη μελέτη των επιπτώσεων των γεωργικών πολιτικών στο διεθνές εμπόριο των γεωργικών προϊόντων. Οι εργασίες του ΟΟΣΑ αποτέλεσαν το επιστημονικό και πολιτικό υπόβαθρο για τις διαπραγματεύσεις του γύρου της Ουρουγουάης. Ο ΟΟΣΑ επεδίωκε και επιδιώκει τη μεταρρύθμιση των γεωργικών πολιτικών, με στόχο την προσαρμογή της γεωργίας στην αγορά.

Πριν από τρία χρόνια, στις 5-6 Μαρτίου 1997 η επιτροπή του ΟΟΣΑ για τη Γεωργία συνεδρίασε στο Παρίσι σε επίπεδο υπουργών. Οι υπουργοί έκριναν ότι είναι η κατάλληλη χρονική στιγμή να εξεταστεί ο μελλοντικός ρόλος του αγροδιατροφικού τομέα και των σχετικών πολιτικών υπό το πρίσμα των πρόσφατων εξελίξεων, ιδιαίτερα του αποτελέσματος της Συμφωνίας του Γύρου της Ουρουγουάης για τη Γεωργία και της Διεθνούς Συνάντησης Κορυφής για τη Διατροφή.

Στο πλαίσιο αυτό, οι Υπουργοί σημείωσαν ότι, σύμφωνα με τους όρους του Αρθρου 20 της Συμφωνίας του Γύρου της Ουρουγουάης για τη Γεωργία και συμπεριλαμβανομένων όλων των στοιχείων που περιέχονται σε αυτή, οι περαιτέρω εμπορικές διαπραγματεύσεις πρέπει να προωθήσουν τη συνεχιζόμενη διαδικασία προς το μακροπρόθεσμο στόχο των ουσιαστικών

---

⁴⁶ Απασχόληση και ασφάλιση στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας. ΙΣΤΑΜΕ : Ανδρέας Παπανδρέου. Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών, σελ. 186.

προοδευτικών μειώσεων στην υποστήριξη και την προστασία, με τελικό σκοπό την ουσιαστική μεταρρύθμιση.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Γραμματείας του ΟΟΣΑ, η στήριξη στους παραγωγούς αγροτικών προϊόντων έχει μειωθεί από ένα μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ 45% της αξίας παραγωγής το 1986-88 σε ένα εκτιμώμενο 35% το 1997. Κατά την ίδια περίοδο, οι συνολικές μεταβιβάσεις από καταναλωτές και φορολογούμενους λόγω των αγροτικών πολιτικών μειώθηκαν από ένα μερίδιο 2,2% του ΑΕΠ σε 1,3%, φτάνοντας σε ένα επίπεδο 280 δις δολάρια το 1997⁴⁷. Παρατηρήθηκε μια στροφή από τη στήριξη των τιμών προς άμεσες πληρωμές και άλλα μέτρα πολιτικής που επιτρέπουν μια μεγαλύτερη επιρροή των αγοραστικών μηνυμάτων και είναι αποτελεσματικότερα στη στόχευση της στήριξης.

Στην διάσκεψη του Παρισιού οι Υπουργοί σκιαγράφησαν ένα σύνολο κοινών στόχων, τονίζοντας ότι οι στόχοι πρέπει να θεωρούνται ως ένα ολοκληρωμένο και συμπληρωματικό σύνολο. Υπήρχε η γενική άποψη ότι οι κυβερνήσεις των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ πρέπει να αναπτύξουν ένα κατάλληλο πλαίσιο για να διασφαλίσουν ότι ο αγροδιατροφικός τομέας⁴⁸ :

- ανταποκρίνεται στα μηνύματα της αγοράς
- είναι αποδοτικός, σταθερός, βιώσιμος και καινοτόμος, έτσι ώστε να παρέχει ευκαιρίες βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου για τους παραγωγούς
- ενσωματώνεται στο πολύπλευρο εμπορικό σύστημα

---

⁴⁷ Ι.Α.Γ.Ε.- ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ : Σύγχρονοι προβληματισμοί για τον αγροτικό τομέα, τεύχος 4, σελ. 3.

⁴⁸ ο.π. σελ. 5

- παρέχει στους καταναλωτές τη δυνατότητα πρόσβασης σε επαρκείς και αξιόπιστες προμήθειες τροφίμων, που αντικρούουν τις ανησυχίες τους, ιδιαίτερα όσον αφορά στην ασφάλεια και την ποιότητα
- συμβάλλει στη σταθερή διαχείριση των φυσικών πόρων και την ποιότητα του περιβάλλοντος
- συμβάλλει στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας ευκαιριών απασχόλησης μέσω των πολυλειτουργικών του χαρακτηριστικών, οι πολιτικές για τα οποία πρέπει να είναι διαφανείς
- συμβάλλει στην ασφάλεια των τροφίμων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο

Σε μία προσπάθεια υλοποίησης των κοινών στόχων οι Υπουργοί υιοθέτησαν ένα σύνολο αρχών πολιτικής. Οι αρχές αυτές, οι οποίες βασίστηκαν στις αρχές μεταρρύθμισης της αγροτικής πολιτικής που διαμόρφωσαν οι Υπουργοί του ΟΟΣΑ το 1987 και επανέλαβαν οι Υπουργοί Γεωργίας το 1992, είναι οι ακόλουθες :

- επαναβεβαίωση⁴⁹ της στήριξης στο Άρθρο 20* της Συμφωνίας του Γύρου της Ουρουγουάης για τη Γεωργία και της δέσμευσης στην

⁴⁹ ο.π. σελ. 5-6

*«Αναγνωρίζοντας ότι ο μακροπρόθεσμος στόχος των ουσιαστικών προοδευτικών μειώσεων στην στήριξη και την προστασία που θα οδηγήσουν σε ουσιαστική μεταρρύθμιση, είναι μια συνεχιζόμενη διαδικασία, τα μέλη συμφωνούν ότι οι διαπραγματεύσεις για τη συνέχιση της διαδικασίας θα ξεκινήσουν ένα χρόνο πριν από το πέρας της περιόδου εφαρμογής, λαμβάνοντας υπόψη :

- α) την εμπειρία που θα έχει αποκομιστεί μέχρι τότε από την εφαρμογή των δεσμεύσεων μείωσης
- β) τα αποτελέσματα των δεσμεύσεων μείωσης στο διεθνές εμπόριο γεωργικών προϊόντων
- γ) μη εμπορικές ανησυχίες, ειδική και διαφοροποιημένη αντιμετώπιση των αναπτυσσόμενων χωρών-μελών, το στόχο καθιέρωσης ενός θεμιτού εμπορικού συστήματος για τα αγροτικά προϊόντα προσανατολισμένου στην αγορά και άλλους στόχους και ανησυχίες που αναφέρονται στο προοίμιο αυτής της Συμφωνίας, και

υλοποίηση περαιτέρω διαπραγματεύσεων όπως προβλέπεται στο συγκεκριμένο άρθρο και στο μακροπρόθεσμο στόχο της μεταρρύθμισης της εθνικής και διεθνούς πολιτικής που θα επιτρέψει μια μεγαλύτερη επιρροή των μηνυμάτων της αγοράς.

- Αντιμετώπιση του προβλήματος των πρόσθετων εμπορικών φραγμών, των ανακυπτόμενων εμπορικών ζητημάτων και της συμμόρφωσης στους εξαγωγικούς περιορισμούς και τις εξαγωγικές επιπτώσεις
- Ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας των τροφίμων, ειδικότερα μέσω των δράσεων που συμφωνήθηκαν στη Διακήρυξη της Ρώμης και στο Πρόγραμμα Δράσης για το 1996 της Παγκόσμιας Συνάντησης Κορυφής για τη Διατροφή.
- Προώθηση καινοτομικών πολιτικών που διευκολύνουν της ανταπόκριση των αγροτικών παραγωγών στις συνθήκες της αγοράς.
- Βελτίωση στις δομές του αγροτικού και του αγροδιατροφικού τομέα, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των αγροτών που επηρεάζονται, ειδικότερα αυτών σε μη προνομιούχες περιοχές.
- Ενίσχυση της συνεισφοράς του αγροδιατροφικού τομέα στη βιωσιμότητα της αγροτικής οικονομίας μέσω αποδοτικών και καλά σχεδιασμένων μέτρων αγροτικής πολιτικής, που θα διευκολύνουν την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού, νέων αγοραστικών ευκαιριών, εναλλακτικών χρήσεων της γης και την παροχή αγροτικών ανέσεων.
- Ανάλυση δράσης για να διασφαλιστεί η προστασία του περιβάλλοντος και η διαρκής διαχείριση των φυσικών πόρων στη γεωργία προωθώντας πρακτικές καλής αγροκαλλιέργειας, και δημιουργία συνθηκών που θα

δ) Όλες τις υπόλοιπες δεσμεύσεις που είναι απαραίτητες για να επιτευχθούν οι προαναφερόμενοι μακροπρόθεσμοι στόχοι.

- επιτρέπουν στους αγρότες να συνυπολογίζουν στις αποφάσεις τους τόσο τα περιβαλλοντικά οφέλη όσο και το περιβαλλοντικό κόστος.
- Αντιμετώπιση των ανησυχιών των καταναλωτών βελτιώνοντας την αποτελεσματικότητα και αξιοπιστία των κανονισμών για την ασφάλεια των τροφίμων ενισχύοντας τα πρότυπα προέλευσης και ποιότητας και βελτιώνοντας το περιεχόμενο και τη διαθεσιμότητα πληροφοριών στους καταναλωτές, μέσα στο πλαίσιο των διεθνών κανόνων.
  - Ενθάρρυνση της καινοτομίας, της οικονομικής αποδοτικότητας και της σταθερότητας των αγροδιατροφικών συστημάτων μέσω κατάλληλων κρατικών και ιδιωτικών προσπαθειών έρευνας και ανάπτυξης, σεβασμού της προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και βελτιώσεων σε κρατικές υποδομές, πληροφόρηση, συμβουλευτική αρωγή και εκπαίδευση.
  - Συντήρηση και ενίσχυση του πολυλειτουργικού ρόλου της γεωργίας έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι εδαφικές δυσαρμονίες, να προωθηθεί η σταθερή διαχείριση των φυσικών πόρων και οι διαφορετικές στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης.

4. Πολιτική του Υπουργείου Γεωργίας

Στο κεφάλαιο αυτό στόχος μας είναι να περιγράψουμε τις κύριες τάσεις της πολιτικής του Υπουργείου Γεωργίας. Όταν κάνουμε λόγο για κύριες τάσεις μιας πολιτικής ενός θεσμοθετημένου φορέα, όπως είναι το Υπουργείο Γεωργίας, ουσιαστικά αναφερόμαστε σε πολιτικές επιλογές. Για να γίνουν καλύτερα κατανοητές αυτές οι επιλογές πρέπει να καταδείξουμε ταυτόχρονα και τα περιθώρια, τα όρια του πλαισίου μέσα στο και από το οποίο θα γίνουν οι επιλογές αυτές.

Σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, γίνεται λόγος για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Η ιδέα αυτή υποδηλώνει⁵⁰ την πολιτιστική συνάντηση της ανθρωπότητας και την ολοένα μεγαλύτερη αποδοχή κοινών αξιών, πεποιθήσεων, προσανατολισμών, πρακτικών και θεσμών από τους λαούς σε ολόκληρο τον κόσμο. Παράλληλα προωθείται η άποψη ότι η εξάπλωση σε όλο τον κόσμο των δυτικών καταναλωτικών προτύπων και της δυτικής κουλτούρας δημιουργεί ένα παγκόσμιο πολιτισμό. Η έννοια του παγκόσμιου πολιτισμού, δηλαδή της παγκοσμιοποίησης, αποτελεί χαρακτηριστικό προϊόν του δυτικού πολιτισμού. Στο τέλος του 20ου αιώνα η έννοια της παγκοσμιοποίησης βοηθά να δικαιολογηθεί η δυτική πολιτιστική κυριαρχία στις άλλες κοινωνίες και η ανάγκη αυτών των κοινωνιών να υιοθετήσουν τις δυτικές πρακτικές και θεσμούς. Η παγκοσμιοποίηση, όπως αναφέρει και ο Σ. Χάντινγκτον⁵¹ είναι η ιδεολογία της Δύσης στην αντιπαράθεση της με τους μη Δυτικούς πολιτισμούς.

Ως φορέας της παγκοσμιοποίησης και της εξίσωσης των συνθηκών και των σκοπών (αξιών) θεωρείται η διευρυνόμενη οικονομία. Έτσι σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά στο παρελθόν, οποιαδήποτε πολιτική επιλογή, ιδιαίτερα αυτές που αφορούν την οικονομία, πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις επιταγές και τους περιορισμούς που επιβάλλει η παγκοσμιοποιημένη δυτική οικονομία.

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας, προσπαθώντας να καταδείξουμε τον τρόπο λειτουργίας και τις επιλογές κεντρικών οργανισμών της Δυτικής (παγκόσμιας) οικονομίας όπως ο ΠΟΕ και ο ΟΟΣΑ, η κύρια τάση της παγκόσμιας οικονομίας η οποία εκπορεύεται και

---

⁵⁰ Σ. Χάντινγκτον: Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης, σελ. 72. Εκδόσεις Terzo books. Αθήνα 1999.

⁵¹ οπ. σελ. 86

επιδιώκεται πρωτίστος από την μοναδική υπερδύναμη της εποχής μας (ΗΠΑ) είναι η διαρκής φιλελευθεροποίηση του εμπορίου που συνεπάγεται διεθνώς τον διαρκή περιορισμό των «πολιτικών» εμποδίων (δασμοί, επιδοτήσεις, περιορισμοί στις εισαγωγές κλπ.) και την επικράτηση του «υγειούς» οικονομικού ανταγωνισμού.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε επιδιώξει και είχε πετύχει μέχρι τα τελευταία χρόνια η γεωργία, ως οικονομικός και κοινωνικός τομέας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και σημασία, να «προστατευθεί» από τη διαρκή φιλελευθεροποίηση του εμπορίου με αποτέλεσμα η Ευρωπαϊκή γεωργία να αναπτυχθεί μέσα στο προνομακό πλαίσιο της κοινής αγροτικής πολιτικής. Οι πιέσεις όμως που ασκούνται πλέον από τις «δυναμείς» της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας γίνονται όλο και πιο ισχυρές με αποτέλεσμα η Ε.Ε. και πιο συγκεκριμένα η Κ.Α.Π. να αναγκάζονται να προσαρμοστούν όλο και πιο πολύ στις επιταγές του «ελεύθερου ανταγωνισμού». Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η Ε.Ε. αναγκάζεται να μειώσει σταδιακά τους δασμούς για τα γεωργικά προϊόντα τρίτων χωρών, όπως επίσης και τις επιδοτήσεις για τα δικά της αγροτικά προϊόντα και αυτό γιατί τέτοιου είδους (αλλά και κάθε άλλο) προστατευτικά μέτρα αλλοιώνουν τους όρους του διεθνούς ανταγωνισμού.

Η Ελληνική γεωργία παρόλο που τα τελευταία 20 χρόνια, από την ένταξη της χώρας στην (τότε) Ε.Ο.Κ. απολαμβάνει τις ευργετικές επιδοτήσεις αλλά και τις επενδυτικές ενισχύσεις της Κ.Α.Π., (όπως βέβαια κάθε κράτος – μέλος της Ε.Ε.) δεν κατάφερε να ξεπεράσει τις διαρθρωτικές αδυναμίες της και να μπει δυναμικά και με αυτοπεποίθηση στο παιχνίδι του διεθνούς ανταγωνισμού, με αποτέλεσμα να απωλέσει όχι μόνο ένα μέρος από τις διεθνείς αγορές, αλλά και από την εσωτερική.

Το Υπουργείο Γεωργίας αντιλαμβανόμενο τις εξελίξεις και τα μηνύματα της εποχής προσπαθεί μέσα από μία σειρά από μέτρα να δώσει αναπτυξιακά ερεθίσματα στο κύριο υποκείμενο της γεωργικής παραγωγής, που δεν είναι άλλο από τον Έλληνα αγρότη.

Παράλληλα το Υπουργείο δίνει την πολιτική μάχη στο πλαίσιο της Ε.Ε. με κύριες επιδιώξεις⁵²:

- την διατήρηση του καθεστώτος της κοινοτικής προτίμησης
- την βελτίωση των όρων και την αύξηση των πόρων της Κ.Α.Π. με σκοπό την άρση των όποιων ανισοτήτων σε βάρος της χώρας μας.
- Την εξισορροπητική ανακατανομή των πόρων υπέρ των χωρών – μελών του Νότου με την αναβάθμιση της Μεσογειακής αγροτικής οικονομίας και την υποστήριξη της ανταγωνιστικότητας των μεσογειακών προϊόντων.

Ορισμένα από τα μέτρα που συγκροτούν την κατεύθυνση προσαρμοστικότητας του Υπουργείου (αλλά και της Ε.Ε.) και τα οποία αποτυπώνουν το στίγμα της πολιτικής του είναι τα εξής :

Πολιτική για τους νέους αγρότες

Το υπουργείο κρίνει ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει πρόβλημα γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού. Για το λόγο αυτό υιοθετεί κίνητρα για προσέλευση νέων αγροτών. Τα κίνητρα αυτά είναι⁵³ η χορήγηση χαμηλότοκων δανείων, δηλαδή «φθηνού» χρήματος για τις δαπάνες πρώτης εγκατάστασης της γεωργικής εκμετάλλευσης, οικονομικές ενισχύσεις για επενδύσεις γεωργικής φύσης και για δημιουργία πρώτης κατοικίας του νέου αγρότη. Παράλληλα το Υπουργείο γεωργίας έχει επεξεργαστεί (σε συνεργασία με τα εμπλεκόμενα

---

⁵² Στρατηγική και Πολιτικές ...Μέρος Α ο.π. σελ 65

⁵³ ο.π. σελ 84-88

Υπουργεία) ειδικά φορολογικά μέτρα για τους νέους αγρότες με σκοπό την περαιτέρω ενίσχυση τους μέσω της μείωσης της φορολογίας.

Η απελευθέρωση και η ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος επέτρεψαν την επέκταση του θεσμού της χρηματοδοτικής μίσθωσης⁵⁴ (Leasing) στον αγροτικό τομέα, ενός θεσμού η εφαρμογή του οποίου σε άλλους οικονομικούς τομείς στην Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό έχει αποδείξει ότι μπορεί να προσφέρει σημαντικά κεφάλαια στην διενέργεια αναπτυξιακών επενδύσεων.

Το μέτρο της Πρόωρης Συνταξιοδότησης⁵⁵ στεχεύει στην ανανέωση του γηρασμένου αγροτικού πληθυσμού και στην αύξηση του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλεύσεων. Προϋπόθεση για να λάβει ένας ηλικιωμένος αγρότης πρόωρη σύνταξη αποτελεί η μεταβίβαση του συνόλου της γεωργικής γης που κατέχει σε έναν νέο αγρότη. Το μέτρο αυτό το οποίο υφίσταται περίπου μία δεκαετία, αν και αρκετά φιλόδοξο δεν έχει αποδώσει μέχρι τώρα τα αναμενόμενα λόγω της σε πολλές περιπτώσεις τυπικής και όχι πραγματικής μεταβίβασης της γεωργικής εκμετάλευσης.

Ταμείο κύριας ασφάλισης αγροτών⁵⁶

Έχει εκδοθεί νόμος για την Κύρια Ασφάλιση των Αγροτών ο οποίος σκοπό έχει να συμβάλει στην αναμόρφωση και την αναβάθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης των αγροτών με την δημιουργία ενός ταμείου κύριας σύνταξης η οποία θα καλύπτει και το κλάδο παροχών υγείας. Οι νέες συντάξεις του Ο.Γ.Α. μέλλεται να είναι ουσιαστικά υψηλότερες.

Το Υπουργείο κρίνει ότι η ανασυγκρότηση του ασφαλιστικού συστήματος των αγροτών και η αναμενόμενη ικανοποιητική αναβάθμιση των συντάξεων και λοιπών παροχών που θα απολαμβάνουν συμβάλλει στην συμπλήρωση των

---

⁵⁴ ο.π. σελ. 98

⁵⁵ ο.π. σελ 125

⁵⁶ ο.π σελ 122-123

προϋποθέσεων που απαιτούνται για αξιοπρεπή, ασφαλή και αναβαθμισμένη ποιότητα ζωής στην ύπαιθρο, ώστε να αποτραπούν οι τάσεις εγκατάλειψης του αγροτικού επαγγέλματος που απειλούν με απερήμωση ολόκληρες περιοχές.

Αγροτική Εκπαίδευση, Κατάρτιση⁵⁷ και Επιμόρφωση

Αναμφισβήτητο γεγονός για την Ελλάδα είναι ότι οι απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα παρουσιάζουν πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Πρόθεση του Υπουργείου είναι «η στελέχωση της γεωργίας από επαγγελματίες αγρότες, με επαγγελματική κατοχύρωση, συνεχιζόμενη κατάρτιση, δικτύωση και υποστήριξη σε τεχνικές πληροφορίες και άλλες γνώσεις, προκειμένου η Ελληνική γεωργία να αποκτήσει εκείνο το παραγωγικό προφίλ που θα της επιτρέψει να προσαρμόζεται έγκαιρα και αποτελεσματικά στις τάσεις του διεθνούς ανταγωνισμού και στις ανάγκες της κατανάλωσης».

Για το λόγο αυτό λειτουργούν i) Τεχνικές επαγγελματικές σχολές (Τ.Ε.Σ.), ii) τα πρακτικά γεωργικά σχολεία (Π.Γ.Σ.) και iii) Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (Κ.Ε.Γ.Ε.) καθώς και δημόσια Ι.Ε.Κ. στα οποία λειτουργούν ειδικότητες γεωτεχνικού τομέα.

Αναδασμός⁵⁸

Ο αναδασμός που αποσκοπεί στην συγκέντρωση της διάσπαρτης και πολυτεμαχισμένης ιδιοκτησίας με ταυτόχρονη αξιοποίηση της είναι ίσως το μόνο σημαντικό εγγειοδιαρθρωτικό μέτρο που εφαρμόζεται. Έχει εφαρμοσθεί μέχρι σήμερα σε 9.300.000 στρέμματα και έχει συμβάλει σημαντικά στην βελτίωση της παραγωγικότητας. Εκτιμάται ότι υπάρχουν ανάγκες εκτέλεσης αναδασμού σε άλλα 12.000.000 στρέμματα.

---

⁵⁷ ο.π. σελ 99

⁵⁸ ο.π. σελ 127

Πολιτική σε Εθνικά Προϊόντα⁵⁹

Υποστήριξη της πραγματικής παραγωγής.

Το πρόγραμμα αυτό προϋποθέτει συγκεκριμένους προσανατολισμούς σε καλλιέργειες. Επιδίωξη ενός τέτοιου προγράμματος είναι η απαλλαγή του γεωργικού τομέα από την παραγωγή πλεονασματικών προϊόντων, η βελτίωση της ποιότητας, η μείωση του κόστους παραγωγής και η αύξηση της προστιθέμενης αξίας τους, η οποία θα επιφέρει αύξηση του εισοδήματος των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα.

Αναμόρφωση και ανασυγκρότηση της Αγροτικής⁶⁰ Τράπεζας της Ελλάδος (Α.Τ.Ε).

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της ΑΤΕ στο χώρο της αγροτικής πίστης θα πρέπει να ανταποκριθεί ταυτόχρονα και στις λειτουργίες μιας σύγχρονης τράπεζας πολλαπλών δραστηριοτήτων που θα διευκολύνουν ακόμα περισσότερο τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της αγροτικής οικονομίας.

Συνεταιρισμοί⁶¹

Το Υπουργείο κρίνει ότι οι Συνεταιρισμοί οφείλουν: να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της διεθνούς αγοράς, να καταστήσουν ισχυρή την ανταγωνιστική τους θέση, να πάψουν να επιβαρύνουν με ζημιές το κοινωνικό σύνολο, και να λειτουργούν στην βάση του οικονομικού ορθολογισμού και σαν μηχανισμοί συσσώρευσης κεφαλαίου να πρωταγωνιστήσουν στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα.

Την περίοδο 1993 – 1996 η κυβέρνηση προχώρησε σε ρύθμιση των χρεών των Συνεταιριστικών Οργανώσεων ύψους⁶² 500 δισ. δρχ. προς την ΑΤΕ αναλαμβάνοντας την κάλυψη τους απευθείας από τον κρατικό

---

⁵⁹ ο.π. σελ. 142

⁶⁰ ο.π. σελ 253

⁶¹ ο.π. σελ 270

προϋπολογισμό. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με στοιχεία⁶³ της επιτροπής που συγκροτήθηκε για να εξετάσει την ρύθμιση των χρεών των αγροτών όλης της χώρας, οι οφειλές των Συνεταιριστικών Οργανώσεων το Σεπτέμβριο του 1996 ανέρχόταν σε 507 δισ. δρχ.. Για το λόγο αυτό αλλά και για πλήθος διαχειριστικών αιτιολογιών το Υπουργείο προχώρησε στη συγκρότηση Σώματος Ειδικών Ελεγκτών για τις Συνεταιριστικές Οργανώσεις, με το οποίο ασκείται εποπτεία του κράτους στις Α.Σ.Ο⁶⁴, με σκοπό να εξυγιανθεί και να ενισχυθεί η διαχείριση και λειτουργία τους.

- Πολιτική⁶⁵ του Υπουργείου Γεωργίας⁶⁶ στον τομέα του αγροτουρισμού
Την τελευταία δεκαπενταετία ο αγροτικός κόσμος βρίσκεται μπροστά σε νέες ευκαιρίες, που ξεφεύγουν από τις γνωστές μεθόδους απασχόλησης του αγροτικού πληθυσμού.

Οι παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες αποκτούν διεθνώς αυξανόμενο τουριστικό ενδιαφέρον, γιατί αποτελούν εστίες πραγματικής ανακούφισης του κατοίκου των μεγαλουπόλεων. Όλο και μεγαλύτερος αριθμός επισκεπτών, κυρίως οικογένειες και άνθρωποι της τρίτης ηλικίας, επιλέγουν να περνούν ένα μέρος από τις διακοπές τους μακριά από τις περιοχές μαζικού τουρισμού, όπου αναπαράγεται ο τρόπος ζωής της πόλης.

Το Υπουργείο Γεωργίας έχει εντάξει στα προγράμματά του δραστηριότητες αγροτουρισμού από το έτος 1986.

---

⁶² Στρατηγική και Πολιτικές ...Μέρος Β ο.π. σελ 63

⁶³ ο.π. σελ 60

⁶⁴ ΑΣΟ : Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις

⁶⁵ Γίνεται μία εκτενέστερη αναφορά λόγω της πρόσφατης εμφάνισης του αντικειμένου του αγροτουρισμού στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας

⁶⁶ Ο αγροτουρισμός και η συμβολή του στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών της Ευρώπης. Ευρωπαϊκό σεμινάριο υπό την αιγίδα της UNESCO. Πλωμάρι Λέσβου 1-7 Ιουνίου 1997. Έκδοση : Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000, σελ. 46-48.

Μετά όμως το 1992 και τις συζητήσεις για τους νέους όρους διεθνούς εμπορίου (GATT) και τις επιπτώσεις που διαφαίνονται στην άσκηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής των Ευρωπαϊκών Χωρών, με την περιστολή των επιδοτήσεων και τη μείωση του γεωργικού εισοδήματος, κρίθηκε απαραίτητη η διεύρυνση των δραστηριοτήτων ετερο-απασχόλησης των γεωργών, με την παράλληλη χορήγηση κινήτρων για την ένταξη νέων σε ηλικία ατόμων στον αγροτικό τομέα.

Ο σχεδιασμός του προγράμματος και η διεύρυνση των δραστηριοτήτων που έχουν περιληφθεί, έγινε με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία και την πρακτική των χωρών με ανεπτυγμένες τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Κυρίαρχο όμως στοιχείο του σχεδιασμού αποτέλεσαν οι ιδιαιτερότητες της Ελληνικής υπαίθρου και οι περιορισμοί της Κοινοτικής νομοθεσίας.

Το πρόγραμμα αγροτουρισμού υλοποιείται στα πλαίσια του Κανονισμού 2328/91 και από τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) και την Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader.

Στους στόχους του Υπουργείου είναι :

- Η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές που παρουσιάζουν συγκριτικά μειονεκτήματα και απειλούνται με ερήμωση.
- Η προσέλκυση νέων σε ηλικία γεωργών στον αγροτικό τομέα.
- Η διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων των γεωργών με την απασχόληση τους σε τουριστικές δραστηριότητες, αγροβιοτεχνικές, καθώς και αξιοποίηση των δεξιοτήτων τους σε παραδοσιακές τέχνες.
- Η δημιουργία οικογενειακής μορφής μικρών βιώσιμων επιχειρήσεων που με τη λειτουργία του θα αυξήσουν σημαντικά το οικογενειακό εισόδημα και θα δώσουν διέξοδο στην παρατηρούμενη υποαπασχόληση του γεωργικού τομέα.

Επίσης επιδιώκεται :

- Η διατήρηση και ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων κάθε τοπικής κοινωνίας, της λαϊκής της παράδοσης, της τοπικής οικονομίας και η άμβλυση των αρνητικών επιπτώσεων της ανάπτυξης του τουριστικού ρεύματος.
- Η υψηλού επιπέδου παροχή υπηρεσιών του τουριστικού προϊόντος, χωρίς να αλλοιωθεί η προσωπική σχέση των κατοίκων με τους επισκέπτες.
- Η υλοποίηση των προγραμμάτων σε περιοχές που έχουν τη δυνατότητα ανάπτυξης ήπιων μορφών τουρισμού.

Η τελική επιλογή έγινε υπέρ των περιοχών που είναι χαρακτηρισμένες ως ορεινές και μειονεκτικές. Απ' αυτές αποκλείστηκαν όσες χαρακτηρίζονται από τον ΕΟΤ ως κορεσμένες τουριστικά ή περιοχές μαζικού τουρισμού, επίσης δε ορεινές περιοχές που παρουσιάζουν τουριστική αλλά και πληθυσμιακή ανάπτυξη και επαρκή υποδομή σε τουριστικά καταλύματα στην ευρύτερη περιοχή.

Έτσι έχουν εξαιρεθεί ολόκληρες νησιώτικες περιοχές όπως η Ρόδος, η Κως, η Κέρκυρα η Θήρα κλπ.

Οι επιλέξιμες επενδύσεις που προβλέπονται στα προγράμματα, καλύπτουν όλους τους τομείς της καθημερινής δραστηριότητας των επισκεπτών, από τη διημέρευση μέχρι και τη διανυκτέρευση αυτών.

Έτσι λοιπόν έχουν περιληφθεί επενδύσεις για τη δημιουργία καταλυμάτων. Η κατασκευή των καταλυμάτων γίνεται σύμφωνα με τις προδιαγραφές του ΕΟΤ, ο οποίος παρεμβαίνει στην έγκριση κατασκευής και λειτουργίας τους.

Προτεραιότητα δίνεται στην επισκευή και μετατροπή παραδοσιακών και διατηρητέων κτισμάτων.

Επίσης ενισχύεται η δημιουργία εστιατορίων με παραδοσιακό διάκοσμο, όπου σερβίρονται κυρίως γεύματα τοπικής και ελληνικής κουζίνας.

Τέλος είναι δυνατή η δημιουργία και ο εξοπλισμός μικρών βιοτεχνικών επιχειρήσεων γεωργικής κατεύθυνσης για την αξιοποίηση προϊόντων της ατομικής γεωργικής εκμετάλλευσης, αλλά και η απασχόληση και διάδοση παραδοσιακών τεχνών.

Επιπλέον αυτών των επενδύσεων, στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, προβλέπεται η δημιουργία πολιτιστικών κέντρων, επενδύσεις ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος (σήμανση μονοπατιών, αξιοποίηση σπηλαίων κλπ) από τους τοπικούς φορείς. Οι επενδύσεις αυτές, χαρακτηρισμένες ως μικρά «Δημόσια Έργα» ασκούν μια προσθετικότητα στις ιδιωτικές επενδύσεις, απαραίτητη για την ενίσχυση και την επιτυχία της προσπάθειας για την παραμονή των επισκεπτών στον τόπο περισσότερες μέρες.

- Το Υπουργείο Γεωργίας έχοντας γνώση ότι με τα προγράμματα αυτά που διαχειρίζεται βάζει τα θεμέλια μιας ήπιας τουριστικής ανάπτυξης στις μικρές, κλειστές, γεωργικές κοινωνίες, επιδιώκει την ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού, προκειμένου να επιτύχει την οικονομική ανάπτυξη αυτών των κοινωνιών.

5) Συμπεράσματα – προοπτικές

Στον τομέα της αγροτικής πολιτικής σ' ολόκληρη τη μεταπολιτευτική περίοδο και ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 80 και μετά, κυριάρχησε η πολιτική τιμών και εισοδημάτων σε βάρος της πολιτικής των διαρθρώσεων.

Κατά την περίοδο 1974-1980⁶⁷ τα αντίστοιχα ποσοστά δαπανών για τους δύο προσανατολισμούς της πολιτικής ήταν 13,8% και 4,3% του γεωργικού προϊόντος κατά μέσο όρο. Η ανισορροπία αυτή εντάθηκε στην περίοδο 1981-89 με την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, όπου οι εθνικές μαζί με τις κοινοτικές δαπάνες για τη στήριξη τιμών και εισοδημάτων έφθασαν το 35% του γεωργικού προϊόντος, έναντι 4% των συνολικών δαπανών, εθνικών και κοινοτικών για τον διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό της γεωργίας. Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε και το 1990-93 όπου οι «καταναλωτικές δαπάνες» έφθασαν στο 40% του γεωργικού προϊόντος, έναντι μόνο 4% των «επενδυτικών δαπανών».

Χαρακτηριστικό της καθυστέρησης των διαρθρωτικών αλλαγών είναι το γεγονός ότι σ' ολόκληρη τη δεκαετία του 80 τόσο οι δημόσιες όσο και οι ιδιωτικές επενδύσεις μειώνονταν ετησίως 2%⁶⁸ κατά μέσο όρο, σε μια περίοδο αύξησης του ενδοκοινοτικού ανταγωνισμού.

Ταυτόχρονα, η εξάρτηση του αγροτικού εισοδήματος από τις επιδοτήσεις, έμμεσες και άμεσες της ΚΑΠ έφτασε σε επίπεδα της τάξης του 45-50%

Οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής γεωργίας, η ανεπάρκεια της παραγωγής και η χαμηλή ανταγωνιστικότητα των ελληνικών γεωργικών προϊόντων βρίσκουν την αντανάκλασή τους στη δυσμενή πορεία του γεωργικού εμπορικού ισοζυγίου. Το εμπορικό έλλειμμα των γεωργικών προϊόντων από 82 δις το 1992 έφτασε τα 149 δις το 1993 και τα 165 δις το 1994.

Το ανθρώπινο δυναμικό που απασχολείται στη γεωργία παρουσιάζει ορισμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά που δυσχεραίνουν τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού του τομέα : Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (το 61,8% είναι απόφοιτοι Δημοτικού

---

⁶⁷ Το αγροτικό πρόβλημα της Ελλάδας. Πρακτικά διημερίδας 7-8 Μαΐου 1997. Αθήνα 1998. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 22.

⁶⁸ ο.π. σελ. 27.

και το 32,4% « χωρίς καμία εκπαίδευση) και μεγάλος βαθμός γήρανσης (57% των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων άνω των 55 ετών).

Το μικρό μέγεθος και ο κατακερματισμός του γεωργικού κλήρου θεωρείται ένα από τα βασικότερα προβλήματα της ελληνικής γεωργίας. Η κατάσταση αυτή είναι κυρίως αποτέλεσμα της αγροτικής μεταρρύθμισης της δεκαετίας του 1920, που συμπληρώθηκε στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, όταν πάνω από 60-70% του εργατικού δυναμικού είχε απασχόληση στον αγροτικό τομέα.

Η ελληνική αγροτική μεταρρύθμιση έχει αξιολογηθεί γενικά ως ιδιαίτερα τολμηρή σε σύγκριση με άλλες σύγχρονες μεταρρυθμίσεις στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ειδικότερα η μεταρρύθμιση αυτή επέτρεψε στην Ελλάδα να αφομοιώσει και να δώσει απασχόληση σε ένα εξαιρετικά μεγάλο αριθμό προσφύγων στη δεκαετία του 1920. Όμως μετά το 1950, σε μία περίοδο έντονης ανάπτυξης της χώρας, οι αγορές γης στον αγροτικό τομέα και η κρατική πολιτική δεν λειτούργησαν ικανοποιητικά ώστε να οδηγήσουν στην επιθυμητή αλλαγή, δηλαδή στη μεγέθυνση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα είναι η ανεπάρκεια του συνολικού συστήματος παραγωγής – μεταποίησης – εμπορίας των αγροτικών προϊόντων. Η παραγωγή αδυνατεί να προσαρμοσθεί στις νέες καταναλωτικές συνήθειες και τα νέα διατροφικά πρότυπα. Οι τεχνητές συνθήκες ανταγωνιστικότητας που δημιούργησε η ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και η εφαρμογή της ΚΑΠ έχουν διαμορφώσει στην Ελλάδα μια διάρθρωση της παραγωγής που ανταποκρίνεται σ' αυτές τις συνθήκες, με αποτέλεσμα οι γεωργοί να βασίζονται μεγάλο μέρος των προσδοκιών τους για εισόδημα στις επιδοτήσεις της Ε.Ε. ή ακόμα χειρότερα να παράγουν προϊόντα που εξ αρχής προορίζονται για απόσυρση, αποβλέποντας στις κοινοτικές αποζημιώσεις.

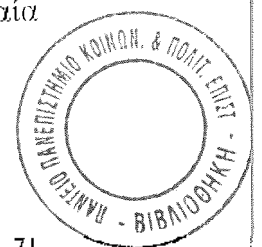
Στον τομέα της μεταποίησης και της εμπορίας παρόλο που η κυρίαρχη τάση στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες είναι η διακίνηση – κατανάλωση ισχυρών – επωνύμων προϊόντων μεγάλων αγροδιατροφικών βιομηχανιών μέσα από μεγάλες επιχειρήσεις – αλυσίδες διανομής η κύρια διέξοδος για τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα παραμένει η εξαγωγή χύμα και στη συνέχεια η τυποποίηση – εμπορία από ξένες καθιερωμένες επωνυμίες.

Οι συνεταιρισμοί, βασικός θεσμός ανάπτυξης της γεωργίας σ' ολόκληρη την Ευρώπη, στην Ελλάδα δεν έχουν καταφέρει να ανταποκριθούν με επάρκεια στο ρόλο τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο της μεγάλης ανάπτυξης τους, στη δεκαετία του 80 με την έμφαση που έδωσε σ' αυτούς η σοσιαλιστική κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ η κύρια δραστηριότητά τους αφορούσε προϊόντα που αποσύρονταν και όχι η εμπορική αξιοποίηση της παραγωγής τους. Ο ασφυκτικός κομματικός έλεγχος των συνεταιρισμών, η έλλειψη ικανών και επιστημονικά καταρτισμένων στελεχών (managers), η προσήλωση στην κοντόφθαλμη και χωρίς προοπτική συνδικαλιστική τους δράση ήταν μερικές από τις αιτίες της υπερβολικής συγκέντρωσης χρεών ήδη απ' τα τέλη της δεκαετίας του 80.

Η στήριξη που παρέχει στην αγροτική οικονομία της χώρας η ΚΑΠ θα εξακολουθήσει να είναι σημαντική στα επόμενα 8-10⁶⁹ χρόνια. Από την άλλη πλευρά, το προσεχές κοινοτικό πλαίσιο στήριξης (2000 – 2006) θα είναι πιθανόν το τελευταίο μεγάλο χρηματοδοτικό πακέτο με το οποίο θα προικοδοτήσει η Ε.Ε. την ανάπτυξη της χώρας μας και του αγροτικού τομέα. Παρά την αναμφισβήτητη συμβολή της ΚΑΠ στο γεωργικό εισόδημα, οι Κοινοτικές επιδοτήσεις συχνά δημιούργησαν εφησυχασμούς η υποπροσανατόλισαν σε βάρος της εμπορικής προσπάθειας. Ακραία

---

⁶⁹ Ανταγωνιστική γεωργία, ο.π. σελ. XI

φαινόμενα παρατηρήθηκαν – π. χ. με τις επιδοτούμενες ετήσιες καταστροφές εκτιοντάδων χιλιάδων τόνων φρούτων, ή με το επιδοτούμενο ξερίζωμα εκλεκτών αμπελώνων ή την υπερπαραγωγή υψηλά επιδοτούμενων χαμηλής εμπορικής αξίας καπνών.

Η νέα ΚΑΠ αποθαρρύνει τις ποσοτικές επιδόσεις πάνω από ορισμένα όρια και τις εντατικές παραγωγικές πρακτικές. Καταργεί τις επιδοτήσεις που αποξενώνουν από τις πραγματικότητες των αγορών. Κύρια κατεύθυνσή της είναι να επιλέγει τρόπους στήριξης της γεωργίας που δεν θα στρεβλώνουν τον διεθνή ανταγωνισμό.

Η ακολουθούμενη φιλοσοφία για την ανάπτυξη της υπαίθρου βασίζεται⁷⁰ στην ανάπτυξη των υποδομών, την εγκατάσταση εναλλακτικών δραστηριοτήτων και την ενθάρρυνση για προσφορά υπηρεσιών αναψυχής. Ειδικότερα η νέα στρατηγική επιδιώκει την ανάπτυξη στις αγροτικές περιφέρειες που υστερούν σε σχέση με το μέσο όρο της Κοινότητας, με δημιουργία νέων δυνατοτήτων απασχόλησης εκτός αγροτικού τομέα, όπως π. χ. μικρής κλίμακας βιομηχανική δραστηριότητα, αγροτουρισμός, υπηρεσίες κλπ. Επίσης επιδιώκεται η ενδυνάμωση των υποδομών της υπαίθρου, η βελτίωση των δικτύων μεταφορών και επικοινωνιών, ώστε να ενθαρρύνεται η εγκατάσταση εξωγεωργικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερα για τις μειονεκτικές περιοχές, τα νησιά και τις παραμεθόριες περιοχές εφαρμόζονται ειδικά προγράμματα που έχουν στόχο την ενίσχυση των εξωγεωργικών δραστηριοτήτων στις περιοχές αυτές και την συγκράτηση του πληθυσμού.

Για την ελληνική γεωργία η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της στη διεθνή και διεθνοποιημένη ήδη εγχώρια αγορά, συνιστά από εδώ και στο εξής όρο επιβίωσης και προϋπόθεση ευημερίας.

Η ολοκληρωμένη και πολύπλευρη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών συνιστά επίσης προϋπόθεση όχι μόνο για την επιβίωση της γεωργίας αλλά και για τη συγκράτηση επαρκούς και ακμαίου πληθυσμού στις τοπικές κοινωνίες της υπαίθρου για την κοινωνική και οικονομική συνοχή, για την ευημερία ολόκληρης της χώρας.

Η Ελλάδα, ως χώρα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη γεωργία οφείλει να στρέψει την εθνική αγροτική πολιτική προς τα κέντρα αποφάσεων της Ε.Ε. ώστε να αξιοποιηθούν οι ευκαιρίες επηρεασμού των επιμέρους πολιτικών προς κατευθύνσεις που την αφορούν αλλά και στο εσωτερικό της χώρας για την πλήρη κατανόηση από τους ενδιαφερομένους των νέων συνθηκών ώστε να προωθηθούν έγκαιρα οι απαραίτητες προσαρμογές.

Μία σειρά από εμπόδια απωθούν τους νέους από το γεωργικό επάγγελμα και την παραμονή τους στις αγροτικές περιοχές : Οι δυσκολίες πρόσβασης στη γη. Η ανεπαρκής τεχνική υποστήριξη της πολιτείας. Η ανεπαρκής εμπορική πλαισίωση. Οι μη ικανοποιητικές βιοτικές και πολιτισμικές συνθήκες στα χωριά και τις κωμοπόλεις.

Πρόσφατα θεσπίστηκαν σημαντικά φορολογικά, εισοδηματικά και επενδυτικά κίνητρα που ενισχύουν την προσέλκυση νέων στο γεωργικό επάγγελμα. Τα μέτρα αυτά είναι αναγκαία, δεν είναι όμως επαρκή από μόνα τους.

Η προσαρμογή για την εκμετάλλευση των ευκαιριών που παρουσιάζονται είναι το μήνυμα της εποχής και αυτό μπορεί να γίνει με νέους σε ηλικία και νοοτροπία αγρότες που θα βλέπουν τον εαυτό τους ως επιχειρηματία και θα χρησιμοποιούν την επιστημονική γνώση στην παραγωγή και στην αξιοποίησή της.

---

⁷⁰ Σύγχρονοι προβληματισμοί για τον αγροτικό τομέα. Ι.Α.Γ.Ε.: Ινστιτούτο Αγροτικό Έρευνών, τεύχος 3, σελ. 68.

Για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής γεωργίας κρίσιμος παράγοντας είναι η εμπορία, η ποιότητα των προϊόντων, η κατάλληλη οργάνωση της προσφοράς, η ομαλή διακίνηση σε όλο το μήκος της αγροδιατροφικής αλυσίδας.

Για τα επόμενα χρόνια παρουσιάζονται ευκαιρίες που συνδέονται με την προβλεπόμενη διεύρυνση της Ε.Ε. προς χώρες που δεν παράγουν Μεσογειακά προϊόντα καθώς και ευκαιρίες αξιοποίησης του ελληνικού κλίματος και των μικροκλιμάτων για την παραγωγή προϊόντων εκτός εποχής ή βιολογικών προϊόντων.

Τέλος, τα προσεχή χρόνια φαίνεται πως θα είναι ιδιαίτερα κρίσιμα για την ελληνική αγροτική παραγωγή, λόγω της μείωσης του έντονα προστατευτικού χαρακτήρα της ΚΑΠ και της έκθεσης της στο διεθνή ανταγωνισμό. Θα κρίνουν το εγχείρημα της βιώσιμης και ανταγωνιστικής προσαρμογής της στα δεδομένα μιας νέας εποχής.

Πίνακες

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ				
ΕΤΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ	%	ΣΥΝΟΛΟ	%
1951	1.367.271	48,15%	2.839.481	100,00%
1961	1.960.446	53,88%	3.638.601	100,00%
1971	1.312.600	40,58%	3.234.996	100,00%
1981	972.091	27,43%	3.543.797	100,00%
1991	668.766	18,72%	3.571.957	100,00%

Πηγή : απασχόληση και ασφάλιση... ο.π. σελ. 53

Τάξη μεγέθους των εκμεταλλεύσεων 1993	Εκμεταλλεύσεις με καλλιεργούμενη γη		Γεωργική γη	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Σύνολο	852.466	100,0	36.786.643	100,0
Μέχρι 4,9 στρέμματα	103.346	12,1	281.838	0,8
5 – 9,9 στρέμματα	113.145	13,3	764.728	2,4
10 – 19,9 στρέμματα	169.184	19,8	2.319.587	6,3
20 – 29,9 στρέμματα	111.843	13,9	2.800.105	7,6
30 – 49,9 στρέμματα	143.098	16,8	5.375.792	14,6
50 – 99,9 στρέμματα	126.746	14,8	8.578.825	23,3
100 – 199,9 στρέμματα	56.862	6,7	7.710.873	21,0
200 στρέμματα και άνω	21.955	2,6	8.954.895	24,3

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Από : απασχόληση και ασφάλιση... ο.π. σελ. 198

Αναλφάβητος και εναλφάβητος οικονομικά ενεργός πληθυσμός στους τομείς της Οικονομίας στα έτη απογραφής. Ποσοστά (%)

Τομέας	Έτος	Αναλφάβητος	Εναλφάβητος
Α'	1961	55,1	44,9
	71	45,2	54,8
	81	36,5	63,5
Β'	1961	32,9	67,1
	71	20,2	79,8
	81	11,2	88,8
Γ'	1961	21,9	78,1
	71	14,1	85,9
	81	6,8	93,2

Πηγή : Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα... σελ. 54

Διαθέσιμο Εισόδημα ανά μέλος νοικοκυριού (Ελλάδα)

	1982	1990
• Όλα τα νοικοκυριά της χώρας	100	100
• Μη γεωργικά	104	102
• Γεωργικά	83	92

Πηγή : EUROSTAT : "Total Income of Agricultural Households", 1995 Report (στοιχεία Πίνακα σελ. 61).

Από : Ανταγωνιστική γεωργία... ο.π. σελ. 2.

Πολυαπασχόληση των μελών των αγροτικών νοικοκυριών

	Πολυαπασχολούμενοι γενικά				Απασχολούμενοι κατά κύριο λόγο εκτός της εκμετάλλευσής τους			
	1977		1985		1977		1985	
	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
Αρχηγοί	345.650	37,1	326.940	34,4	209.030	21,8	261.960	27,5
Μέλη	172.900	16,0	147.180	12,7	170.490	15,6	118.260	10,2
ΣΥΝΟΛΟ	518.550	25,3	474.120	22,5	379.520	18,5	380.220	18,0

Από : Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα... ο.π. σελ. 59

Χρησιμοποίηση της γης στις χώρες της ΕΟΚ το 1986

Χώρες	Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ) ως ποσοστό της συνολικής έκτασης (%)	Κατανομή της ΧΓΕ (%)		
		Ετήσιες καλλιέργειες	Βοσκότοποι	Πολυετείς καλλιέργειες
- Ελλάδα	43,5	50,8	31,1	18,1
- ΕΟΚ (12)	57,2	52,7	38,1	9,2
- Αγγλία	75,8	37,5	62,3	0,2
- Βέλγιο/ Λουξεμβούργο	46,5	52,0	45,6	2,4
- Γαλλία	57,2	56,4	38,6	5,0
- Γερμανία	47,8	60,4	37,8	1,8
- Δανία	65,5	91,8	7,8	0,4
- Ιρλανδία	80,8	18,7	81,3	0,0
- Ισπανία	53,9	57,5	24,4	18,1
- Ιταλία	57,9	51,8	28,4	19,8
- Ολλανδία	54,3	43,3	54,8	1,9
- Πορτογαλία	49,6	64,1	16,8	19,1

Πηγή : EUROSTAT

Από Δυναμικές μονάδες, Δυνητικές... ο.π. σελ. 81

Εξέλιξη του ποσοστού (%) του απασχολούμενου στη γεωργία πληθυσμού στις
χώρες της ΕΟΚ κατά την περίοδο 1960-1985

Χώρες	Έτη		Εξέλιξη 1985/1960 (%)
	1960	1985	
- Ελλάδα	57,1	28,9	50,6
- ΕΟΚ (12)	21,1	8,6	40,8
- Αγγλία	4,8	2,6	54,2
- Βέλγιο	8,7	3,0	34,5
- Γαλλία	22,5	7,6	33,8
- Γερμανία	13,8	5,6	40,6
- Δανία	18,2	7,1	39,0
- Ιρλανδία	37,3	16,0	42,9
- Ισπανία	42,3	16,9	40,0
- Ιταλία	32,6	11,2	34,4
- Λουξεμβούργο	16,6	4,2	25,3
- Ολλανδία	9,8	4,9	50,0
- Πορτογαλία	43,9	23,9	54,4

Πηγή : EUROSTAT

Από Δυναμικές μονάδες ... ο.π. σελ. 90

**Σύγκριση του εισοδήματος ανά απασχολούμενο στη γεωργία
στις χώρες της ΕΟΚ το 1986 (ΕΟΚ 10 = 100)**

Χώρες	Δείκτης ακαθάριστου γεωργικού προϊόντος ανά απασχολούμενο (ΕΟΚ 10 = 100)
- Ελλάδα	32,6
- ΕΟΚ (10)	100,0
- Αγγλία	147,4
- Βέλγιο	266,9
- Γαλλία	132,0
- Γερμανία	100,6
- Δανία	169,1
- Ιρλανδία	98,3
- Ιταλία	65,7
- Λουξεμβούργο	119,4
- Ολλανδία	262,9

Πηγή : EUROSTAT

Από : Δυναμικές μονάδες... ο.π σελ. 97.

ΤΟΜΕΑΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ					
ΜΕΡΙΔΙΟ ΕΠΙ ΤΟΥ Ο.Ε.Π. %			ΜΕΡΙΔΙΟ ΕΠΙ ΤΟΥ Α.Ε.Π. %		
ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ					
	1996	1986	1996	1986	
Αυστραλία	5,1	6,0	3,4	3,9	Αυστραλία
Αυστρία	7,2	8,6	1,5	3,3	Αυστρία
Βέλγιο	2,5	3,0	1,3	2,1	Βέλγιο
Καναδάς	4,1	4,8	2,1	2,9	Καναδάς
Δανία	4,0	5,9	3,6	4,5	Δανία
Φιλανδία	7,1	11,0	3,7	6,8	Φιλανδία
Γαλλία	4,6	7,3	2,3	3,7	Γαλλία
Γερμανία	3,3	4,4	1,0	1,4	Γερμανία
Ελλάδα	20,4	28,5	12,0	14,3	Ελλάδα
Ουγγαρία	8,4	...	...	...	Ουγγαρία
Ιρλανδία	10,7	15,7	5,1	7,8	Ιρλανδία
Ιταλία	7,0	10,9	2,9	4,3	Ιταλία
Ιαπωνία	5,5	8,5	1,9	3,0	Ιαπωνία
Λουξεμβούργο	2,8	4,3	1,0	2,2	Λουξεμβούργο
Ολλανδία	3,9	4,8	3,1	4,2	Ολλανδία
Νέα Ζηλανδία	9,5	10,6	8,3	6,8	Νέα Ζηλανδία
Νορβηγία	5,2	7,4	2,2	3,3	Νορβηγία
Πολωνία	22,1	...	...	...	Πολωνία
Πορτογαλία	12,2	21,9	3,7	7,1	Πορτογαλία
Ισπανία	8,7	16,2	3,5	5,6	Ισπανία
Σουηδία	2,9	4,2	2,0	3,2	Σουηδία
Ελβετία	4,6	5,9	3,0	3,6	Ελβετία
Τουρκία	44,9	48,3	15,7	19,5	Τουρκία
Μ. Βρετανία	2,0	2,2	1,6	1,7	Μ. Βρετανία
Ην. Πολιτείες	2,8	3,1	1,8	2,0	Ην. Πολιτείες
G7	3,8	5,3	...	...	G7
Ε.Ε.-15	5,1	7,9	...	...	Ε.Ε.-15
Σύνολο Ο.Ο.Σ.Α.	8,5	...	...	...	Σύνολο Ο.Ο.Σ.Α.

Ο.Ε.Π.: Οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός

Πηγές : Labour Force Statistics: 1976-1996, OECD, Paris, 1997;
 Quarterly Labour Force Statistics, OECD Paris, 1998; National
 Accounts, OECD, Paris, 1998; National Accounts Division, STD.

Από : Απασχόληση και ασφάλιση... ο.π. σελ. 186

Βιβλιογραφία

- *Κριτικές Προσεγγίσεις της Ανάπτυξης και της Προστασίας του Περιβάλλοντος της Υπαίθρου*, Εκδόσεις Στοχαστής, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- *Κοινωνικός Αποκλεισμός : Η Ελληνική Εμπειρία*. Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής πολιτικής, Εκδόσεις GUTENBERG 1998.
- *ΑΝ ΓΕΡΑΝΟΥ ΦΩΝΗΝ ΕΠΑΚΟΥΣΗΣ, Νέοι και Κοινότητα*, Ελένη Κοβάνη, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών 1995.
- *Ανταγωνιστική γεωργία και αγροτική ανάπτυξη*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος 1998.
- *Απασχόληση και ασφάλιση στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας*, ΙΣΤΑΜΕ, Ανδρέας Παπανδρέου, Ινστιτούτο στρατηγικών και αναπτυξιακών μελετών.
- *Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα : Προβλήματα και προοπτικές*, Γ.Σ. Σαμπουνάς, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1991.
- *Δυναμικές μονάδες, δυναμικές καινοτομίες και αναδιάρθρωση του γεωργικού τομέα*, Γιάννης Σαμαράς, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1994.

- *Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα*, Γιάννης Σαμαράς, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1994.
- *Το αγροτικό πρόβλημα της Ελλάδας*, Επιμέλεια εκδόσεως : Καθηγητής Ανδρέας Ι. Καραμένος, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1998.
- *Διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και παραγωγική δομή των αγροτικών εκμεταλλεύσεων*, Π. Λαζαρίδη, Ε. Κουσουλάκου, Μ. Παυλάκου, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1994.
- *Εξελίξεις βασικών μεγεθών της αγροτικής οικονομίας*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1985.
- *Επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών : Η περίπτωση των Κέντρων Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕΓΕ)*, Α. Αθανασίου, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1994.
- *Θέματα γεωργίας αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης*, Κ. Καραμπάτου – Παχάκη, Κέντρο Προγραμματισμού και οικονομικών ερευνών, 1996.
- *Αγροτική Πολιτική*, Προβατάς Δημήτρης, Εκδόσεις Ι. ΑΓ. Ε. Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών, 1997.
- *AGENDA 2000 και αγροτικός τομέας*, Εκδόσεις Ι.ΑΓ.Ε. Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών 1997.

- *Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής γεωργίας*, Εκδόσεις Ι.ΑΓ.Ε. Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών 1997.
- *Αγροτοβιομηχανικός συνεταιρισμός και πολιτικά παίγνια*, Γ. Γκέκου, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος 1998.
- *Διεθνής καταμερισμός εργασίας και ελληνική γεωργία*, Γ. Λιαδάκης, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος 1991.
- *Αγροτικοί Συνεταιρισμοί : Θεσμός οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης*, Σ. Κρουσταλλάκη – Μπεβεράτου, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος 1990.
- *Η ελληνική γεωργία στα πλαίσια της Ε.Ο.Κ.*, Θ.Α. Γεωργακοπούλου, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος 1991
- *Στρατηγική και πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης. Αναλυτικό κείμενο*. Μέρος Α, 6η έκδοση. Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Γεωργίας 1997.
- Υπουργείο Γεωργίας. Συμβούλιο Αγροτικής Πολιτικής. Πεπραγμένα Β' Συνόδου. Αθήνα 16-17 Μαΐου 1997.
- *Ύπαιθρος χώρα : Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα*. Εισαγωγή – επιμέλεια : Χ. Κασίμης – Λ. Λουλούδης. Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, Εκδόσεις Πλέθρον 1999.

- *Ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός της ελληνικής γεωργίας*, Γ. Λιαδάκη, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος 1987.
- *Στρατηγική και πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης. Αναλυτικό κείμενο*, Μέρος Β', 6η Έκδοση, Μάρτιος 1997, Υπουργείο Γεωργίας.
- *Σύγχρονοι προβληματισμοί για τον αγροτικό τομέα*, Ι.ΑΓ.Ε. Ινστιτούτο Αγροτικών Ερευνών, Τεύχη 3 και 4.
- *Αγροτουρισμός και ισόρροπη ανάπτυξη*, Γ. Βαφειάδης, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος 1992.
- *Ο αγροτουρισμός και η συμβολή του στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών της Ευρώπης*, Ευρωπαϊκό σεμινάριο υπό την αιγίδα της UNESCO, Πλωμάρι Λέσβου 1-7 Ιουνίου 1997. Έκδοση : Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο 2000.
- *Η κοινή αγροτική πολιτική, Συνέχεια και αλλαγή*, Rosemary Fennell, Εκδόσεις Θεμέλιο, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- *ΣΑΜΙΟΥΕΛ Π. ΧΑΝΤΙΓΚΤΟΝ: Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανισχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, Εκδόσεις TERZO BOOKS Αθήνα 1999

